

Research Paper

An introduction to historical coordinates in the academic field of social sciences in Iran

Mahdi Omidi¹

Received: Apr. 29, 2024; Accepted: Sep. 9, 2024

ABSTRACT

Numerous studies have examined the state of social sciences in Iran, with some exploring theoretical foundations of these sciences by focusing on factors such as strengths or weaknesses of intellectual traditions, tradition versus modernity challenges, and the tension between "Western" and indigenous sciences. Others have concentrated on social mechanisms of scientific production, analyzing institutional and organizational issues. While these two approaches are not inherently contradictory, an excessive emphasis on either caused a gap between formal analysis of social sciences and their substantive examination. This article, employing the grounded theory, focuses on the status of social sciences in academia, particularly in the field of sociology. The aim is to view academic social sciences as a "field" and bridge the aforementioned gap by linking the content of knowledge produced in Iran's academic social sciences with the mechanisms of its production. The primary issue addressed is mapping the characteristics of the academic field, with a focus on its rules, standards, positions, capitals, and mechanisms for value creation. To achieve this, the study also considers social sciences beyond the academic field to gain a comprehensive understanding of the field as a whole. The analysis emphasizes the distribution of rent among positions and the specific forms of differentiation within a field shaped by the dynamics of a limited access order.

Keywords: Social sciences, rent distribution, fragmentation, involution. value

1. Assistant Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
✉ mahdi_omidi@atu.ac.ir

INTRODUCTION

This article analyzes the state of social sciences in Iran, focusing on the academic field, particularly sociology. Social sciences in Iran have consistently faced challenges such as weak intellectual traditions, tensions between tradition and modernity, and the issue of indigenizing knowledge. Some analysts argue that social sciences in Iran are either inefficient or lack functionality. Furthermore, the knowledge production system in this field is directly influenced by the political and bureaucratic fields, resulting in institutional weakness, fragmented discourses, and limitations in producing social knowledge. This study employs Bourdieu's field theory and Douglas North's theory of access orders to explore and analyze the characteristics of the academic field of social sciences in Iran.

PURPOSE

The primary objective of this study is to delineate the characteristics of the academic field of social sciences in Iran and to identify the impacts of political and economic fields on the mechanisms of knowledge production. As a matter of fact, an attempt is made seek how the political and bureaucratic fields influence the rules, standards, and positions within the social sciences field and how these impacts lead to specific structures in the production and reproduction of knowledge. Moreover, the study aims to analyze the connections between the academic field and other fields to identify the strengths and weaknesses of the scientific system of social sciences in Iran.

METHODOLOGY

This is a qualitative research which has employed grounded theory as a method. Data were collected through semi-structured interviews with 49 participants, including faculty members, students, and researchers in the field of social sciences from major universities in Tehran. The interviewees were purposively selected and continued until data saturation was achieved. Open and axial coding techniques were used to analyze the data and extract the core concepts. Additionally, the researcher's lived experiences and analyses of documents and previous studies in the field of Iranian social sciences enriched the data.

FINDINGS

1. Dominance of Political Field over Academic Field

The findings indicate that the political field significantly dominates the social sciences field. This dominance manifests through the imposition of non-academic criteria for faculty recruitment and promotion, the formulation of university-wide policies, and political interventions in educational and research processes. Many interviewees highlighted the direct involvement of political institutions in academic decision-making, which undermines academic independence.

2. Isolation of Social Sciences Field

The social sciences field in Iran maintains limited connections with other social and economic fields. This isolation weakens the position of students and academics in their interactions with the political and economic fields. Additionally, weak international collaborations and limited engagement with global academic communities further diminish the influence of this field.

3. Lack of Capital

The findings reveal that most members of the academic social sciences field possess limited economic, social, and cultural capital. The combination of low economic capital and high cultural capital creates a class with restricted capacity for social influence. This situation not only exacerbates inequalities in accessing academic resources but also reduces motivation for participation in scholarly activities.

4. Weak Scientific Networks and Research Collaborations

The analysis shows that academic interactions in the social sciences field are minimal. The lack of joint research projects, insufficient ongoing communication between faculty and students, and limited opportunities for scholarly exchange are major contributing factors. Formal events, such as thesis defenses and seminars, are often ritualistic and lack substantive academic depth.

5. Misallocation of Resources and Unrelated Capital

The academic social sciences field, influenced by political and economic fields, has become a space for misallocation of resources.

Iranian Cultural Research

Abstract

Many research grants are awarded to individuals lacking academic qualifications, while deserving researchers are overlooked. This misallocation leads to inequalities in resource distribution and a decline in the quality of academic research.

CONCLUSION

This text provides a critical analysis of the state of social sciences in Iran, particularly sociology, drawing on the ideas of Charles Wright Mills. It argues that much of the research in this field is influenced by grand theories and abstract empiricism, which focus on statistical data without solid theoretical grounding, leading to a situation of "theoretical inflation and practical stagnation."

The analysis emphasizes the role of competition for capital and position in shaping academic discourses and social fields. It also discusses how political interference and the process of securitization in Iran influence the distribution of rent, impacting educational and research practices. These interventions encourage the creation of networks and the support of individuals who distance themselves from practical competition.

The text further highlights the interaction between habitus and discourses within these fields and their effect on the production of theories and knowledge. Ultimately, it suggests that despite challenges, social sciences in Iran have made some progress, yet the broader environment of rent-based access limits the potential for substantial transformative change, reducing intellectual output to "a little bit of everything" in the hope of maintaining fragile stability without escalating violence.

NOVELTY

The study's primary innovation lies in its combination of Bourdieu's and North's theoretical frameworks to analyze the academic social sciences field in Iran. This theoretical synthesis enables an in-depth examination of the effects of limited access orders and power relations on the mechanisms of the social sciences field. Unlike previous research, which predominantly relied on theoretical or institutional analyses, this study adopts an interdisciplinary approach to provide a more comprehensive understanding of the challenges

facing social sciences in Iran. Additionally, the article offers solutions for improving the academic field through institutional reforms and enhancing academic independence.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest declared by the authors.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Andrews, M., Pritchett, L., & Woolcock, M. (2019). *Tavānmandsāzi Hokumat: Šavāhed, Tahlil va Amal* [Building State Capability: Evidence, Analysis, Action] (J. Kheirkhahan & M. Doroudi, Trans.). Tehran, Iran: Rozaneh.
- Arvin, B. (2017). Barrai-ye enteḡādi-ye vaz'iyat-e oloum ejtemā'i dānešgāhi dar Iran; Tarh-e yek čārčube mafhumi va raveš šenāxti [A critical review of the state of academic social sciences in Iran; Designing a conceptual and methodological framework]. *Methodology of social Sciences and humanities*, 23(91), 213-229.
- Azad Aramaki, T. (1999). *Jāme'e šenāsi-ye Jāme'e šenāsi dar Iran* [Sociology of sociology in Iran]. Tehran, Iran: Kalameh.
- Bourdieu, P. (2006). Šeklhā-ye Sarmāye [Forms of Capital] (A. Khakbaz & H. Pouyan, Trans.). Social Capital, (pp. ۱۳۱-۱۶۶). Tehran, Iran: Širāze.
- Bourdieu, P. (2011). *Nazariye-ye Koneš* [The Theory of Action] (M. Mardihah, Trans.). Tehran, Iran: Naqš-o-Negār.
- Bourdieu, P. (2012). *Tamāyoz: Naqd Ejtemā'i Qezavathā-ye Zoqi* [Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste] (H. Chavoshian, Trans.). Tehran, Iran: Širāze.
- Bourdieu, P. (2015). Čand xosusiyat Meydān [Some Properties of the Field]. In P. Izadi (Ed.), *Sociological Issues* (PP. 133-142). Tehran, Iran: Nasl-e Āftāb.
- Bourdieu, P. (2018a). *Ensāne Dānešgāhi* [The University Professor] (H. Chavoshian, Trans.). Tehran, Iran: Pārsch.
- Bourdieu, P. (2018b). Darbāre-ye Dowlat [On the State] (S. Qaraei, Trans.). Tehran, Iran: Molā.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2011). Osul Raveš Tahqiq-e Keyfi (Nazariye-ye Mabnāyi, Raviyehā va Ravešhā) [Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, Procedures, and Methods] (B. Mohammadi, Trans.). Tehran, Iran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Davari Ardakani, R. (2001). *Darbāre-ye Elm* [On Science]. Tehran: Hermes.
- Fukuyama, F. (2018). *Nazm va Zevāl Siyāsi* [Political Order and Political Decay] (R. Qahremanpour, Trans.). Tehran, Iran: Rozaneh.
- Geertz, C. (1969). *Agricultural involution: The processes of ecological change in Indonesia*. Berekly: University of California Press.
- Jenkins, R. (2006). Pierre Bourdieu (L. Javafashani, & H. Chavoshian, Trans.). Tehran, Iran: Ney.

- Kazemi, A. (2022). *Safar-e Nazariyehā* [The Journey of Theories]. Tehran: Agar.
- Khosrowpanah Dezfuli, A. (2018). *Dar Jost-o-ji-ye Oloum Ensāni-ye Eslāmi: Tahlil-e Nazariyehā-ye Elme Dini va Azmun-e Olguye Hokmi-Ejtehādi dar Tolide Olum Ensāni Eslāmi* [In Search of Islamic Humanities: An Analysis of Religious Science Theories and Testing the Epistemic-Ijtihadi Model in the Production of Islamic Humanities]. Qom: Daftar Nashr Ma'arif.
- Knoblauch, H. (2011). *Mabāni-ye Jāme'e šenāsi Ma'refat* [The Foundations of the Sociology of Knowledge] (K. Rasikh, Trans.). Tehran: Ney.
- Migdal, J. (2016). *Dowlat dar Jāme'e: Četor Dowlat-hā va Jāme'e-hā Yekdigar ra Motahavvel Sāxteh va šekl midahand* [State in Society: How States and Societies Transform and Shape Each Other] (M. Delfarouz, Trans.). Tehran, Iran: Kavir.
- Mills, C. W. (2010). *Bineshe Jame'e Shenakhti* [Sociological Imagination] (A. Ansari, Trans.). Tehran: Sahāmi-ye Enteshār.
- North, D., Wallis, J. J., & Weingast, B. (2017). *Xošunat va Nazmhāye Ejtemā'i: Čarčub-e Maḥumi barāye Tafsir-e Tārix Sabt Šode-ye Bašar* [Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History] (J. Kheirkahan & R. Majidzadeh, Trans.). Tehran, Iran: Rozane.
- North, D., Wallis, J. J., Webb, S., & Weingast, B. (2016). *Siyāsāt, Eqtesād va Masā'el-e Towse'e dar Sāye-ye xošunat* [Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History] (M. Mirdamadi & M. H. Naeimi Pour, Trans.). Tehran, Iran: Rozaneh.
- Omidi, M., & Qarakhani, M. (2020). Communicative and normative system of scientific community in the humanities of Iran. *Sociological Cultural Studies*, 11(2), 1-30. doi: 10.30465/scs.2020.5583
- Qanei Rad, M. A., & Khosrokhavar, F. (2011). *Jāme'e šenāsi-ye Konešgaraān Elmi dar Iran* [Sociology of Scientific Actors in Iran]. Tehran, Iran: Elm.
- Qanei Rad, M. A., Tolou, E., & Khosrokhavar, F. (2008). Avāmel, Angizešhā va Čalešhāye Tolide Dāneš dar Beyn-e Noxbegān Elmi [Sociology of Scientific Actors in Iran]. *Policy of Science and Tehcnology Journal*, 1(2), 71–85.
- Swartz, D. (1997). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. The University of Chicago Press.
- Tabatabaei, S. J. (2011). *Ebn-e Khaldun va Oloum-e Ejtemā'i: Goftār dar Sharāyet-e Emtenā'e Olum-e Ejtemāi dar Tamaddon Eslāmi* [Ibn Khaldun and Social Sciences: Discourse on the Conditions of the Denial of Social Sciences in Islamic Civilization]. Tehran, Iran: Sāles.

Iranian Cultural Research

Abstract

Tofigh, E. (2022). Nāmidan Ta'liq: Barnāme-ye Pežuheši baraye Jāme'e šenāsi Tarixi Enteqādi dar Iran [Naming Suspension: A Research Agenda for Critical Historical Sociology in Iran]. Tehran, Iran: Mania Honar.

Tornell, A., & Lane, P. R. (1999). The voracity effect. *American Economic Review*, 89(1), 22-46. doi: 10.1257/aer.89.1.22

Iranian Cultural Research

Vol. 18
Issue 2
Summer 2025

مقاله پژوهشی

درآمدی بر مختصات تاریخی میدان دانشگاهی علوم اجتماعی در ایران

مهدی امیدی^۱

دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۹

چکیده

تاکنون آثار گوناگونی به بررسی وضعیت علوم اجتماعی در ایران پرداخته‌اند. برخی مبانی نظری این علوم را کاویده‌اند و عواملی نظیر ضعف یا قوت سنت‌های فکری، چالش سنت و مدرنیته، چالش علوم «غربی» و بومی و... را محور بررسی خود قرار داده‌اند. بعضی دیگر سازوکارهای اجتماعی تولید علم را مبنا قرار داده‌اند و مسائل نهادی و سازمانی را بررسی کرده‌اند. گرچه این دو رویکرد با هم متعارض نیستند اما تأکید بیش‌ازحد بر هر یک از این شقوق موجب ایجاد شکاف میان تحلیل فرمال علوم اجتماعی و تحلیل محتوایی آن شده است. در این مقاله، که با روش نظریه‌مبنایی انجام شده است، تأکید بر وضعیت علوم اجتماعی در حوزه دانشگاهی با تمرکز بیشتر بر رشته جامعه‌شناسی است و می‌کشیم با بررسی علوم اجتماعی دانشگاهی به مثابه یک «میدان» بر شکاف مزبور فائق شویم و محتوای دانش تولیدشده در میدان دانشگاهی علوم اجتماعی ایران را با سازوکارهای تولید آن پیوند دهیم. مسئله اصلی ما ترسیم مختصات میدان دانشگاهی با تمرکز بر قواعد، استانداردها، جایگاه‌ها، سرمایه‌ها و سازوکارهای تولید ارزش است. بدین منظور علوم اجتماعی را در فراسوی میدان دانشگاهی نیز مورد بررسی قرار دهیم تا به درک درستی از تمامیت میدان دست پیدا کنیم. مسئله توزیع رانت در میان جایگاه‌ها و اشکال ویژه تمایزیابی در میدانی که در دل مناسبات نظم دسترسی محدود شکل گرفته است، محور تحلیل ما از وضعیت مزبور بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: میدان علم اجتماعی، توزیع رانت، چندپارگی، درون‌تأییدگی، خلق ارزش

۱. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

mahdi_omidi@atu.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

سال‌هاست که صحبت از فقدان پیوند علوم اجتماعی با مسائل مختلف در عرصه‌های گوناگون کشور است. مفروض بسیاری از تحلیل‌گران این است که این علوم در بدترین حالت برای توضیح وضعیت ایران ناکارآمد و در بهترین حالت بدون کارکرد هستند. برخی علوم اجتماعی، و در مقیاسی وسیع‌تر علوم انسانی را با وضعیت جامعه ایران نامتناسب و در درک مسائل آن ناکارآمد می‌دانند و از این‌رو در پی علوم انسانی جایگزین هستند (خسروپناه، ۱۳۹۷). عده دیگری معتقدند این علوم فاقد سنت‌های نظری است، و ریشه در سنت‌هایی غیر از سنت‌های تاریخی ایران دارد که موجب شده‌است با جامعه ایران تناسبی نداشته باشد (داوری اردکانی، ۱۳۸۰).

منطقی‌ت‌حول این علوم و ارتباطشان با تاریخ و گذشته ایران و مسائلی نظیر ایدئولوژیک‌شدن دانش اجتماعی و انحراف از مسیر «درست» از جمله مباحث دیگری است که برخی تحلیل‌گران بدان اشاره کرده‌اند (طباطبایی، ۱۳۹۰). همچنین از منظر برخی دیگر اسارت علوم اجتماعی در گفتمان‌های خاص تاریخی مسبب نابسندگی آن در تحلیل مسائل جامعه ایران است (توفیق، ۱۴۰۱). مجادلات موجود در این حوزه و نحوه استفاده از مضامین نیز از جمله دیگر عوامل ضعف این علوم در مواجهه با مسائل جامعه ایران تلقی شده است (کاظمی، ۱۴۰۱). در عین حال دسته دیگری از تحلیل‌ها با تأکید بر سازوکارهای تولید دانش، به بررسی عوامل ضعف اجتماعات علمی در علوم اجتماعی ایران پرداخته‌اند (قانع‌راد و دیگران، ۱۳۸۷؛ و قانع‌راد و خسروخاور، ۱۳۹۰؛ و آروین، ۱۳۹۶؛ و امید، ۱۳۹۹؛ و آزاد ارملی، ۱۳۷۸).

گرچه نمی‌توان مرزهای مشخصی میان تحلیل‌های مذکور ترسیم نمود و هریک، از سازوکارهای تحلیل متفاوتی (آشکارا یا ضمنی) استفاده می‌کنند اما شاید بتوان محوریت رویکرد نظری یا تجربی را معیار تمایز دانست. در واقع برخی از منظر جامعه‌شناسی علم به مسئله پرداخته‌اند و بعضی رویکرد فلسفی و نظری اتخاذ کرده‌اند. صرف‌نظر از این معیار کلی، اغلب تحلیل‌ها از پیوند دادن سازوکارهای تولید دانش با دانش تولیدشده

ناتوان‌اند. همچنین بیشتر آن‌ها مسئله ارتباط میدان علوم اجتماعی با سایر میدان‌ها را بیرونی و پسینی در نظر می‌گیرند؛ گویی نوعی از دانش در این میدان تولید می‌شود که از دریافت مسائل عینی و پیشین در سایر میدان‌ها ناتوان است.

در این پژوهش از دو چشم‌انداز نظری بهره می‌گیریم تا پیوند شیوه شکل‌گیری دانش اجتماعی با محتوای گفتمان‌های موجود در علوم اجتماعی ایران را مورد بررسی قرار دهیم. اگرچه با در نظر گرفتن کلیت علوم اجتماعی به مثابه یک «میدان» می‌توان آن را دارای «خرده‌میدان»‌های متعدد دانست، ولی ما در اینجا بر تحلیل علوم اجتماعی دانشگاهی به مثابه یک «میدان واحد» تمرکز خواهیم داشت. به تناسب، از سایر خرده‌میدان‌های موجود در میدان علوم اجتماعی با عنوان کلی «میدان غیردانشگاهی تولید علم اجتماعی» یا به اختصار «میدان غیردانشگاهی» یاد می‌کنیم که در اینجا منظور ما تمامی حوزه‌هایی است که به کار تولید علم اجتماعی مشغول هستند اما در چارچوب میدان رسمی دانشگاهی در ایران قرار نمی‌گیرند. لازم به ذکر نیست که «غیردانشگاهی» در اینجا صرفاً در چارچوب تعریف میدان تولید علم اجتماعی معنی خواهد داشت و تمامیت میدان‌ها را در بر نمی‌گیرد. این دسته‌بندی اگرچه در مواردی از دقت نظری می‌کاهد اما در موارد بسیار دیگر، سطح اعتبار تجربی و عملیاتی را افزایش داده و از کاربرپذیری بیشتری برخوردار است. در مجموع میدان دانشگاهی در اینجا شامل دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها و مراکز شبه‌دانشگاهی زیر نظر وزارت علوم در زمینه علوم اجتماعی است که به‌طور مستقیم تحت نظارت و کنترل حاکمیت اداره می‌شوند. سایر سازمان‌هایی که با اجازه حاکمیت اما بدون کنترل مستقیم از سوی سازمان‌های حاکمیتی (به‌ویژه وزارت علوم) اداره می‌شوند و یا سازمان‌های داخلی و خارجی مربوط به آموزش و پژوهش علوم اجتماعی در داخل یا خارج از کشور که بدون هیچ‌گونه کنترلی از سوی حاکمیت (و گاه حتی در تعارض با کنترل حاکمیتی) اداره می‌شوند را «میدان غیردانشگاهی» می‌نامیم. گرچه تمرکز ما بر رشته دانشگاهی جامعه‌شناسی است اما با توجه به این که علوم اجتماعی در معنای عام، مجموعه مرتبطی از رشته‌ها و حوزه‌های علمی است، جداکردن آن‌ها

خلاف ماهیت این علوم است و در نتیجه حوزه‌های دیگر نیز در پرتو نگاه ما قرار می‌گیرند. از همین روست که گاه از واژه علم اجتماعی به جای علوم اجتماعی استفاده می‌شود. همچنین گرچه ما به بررسی سازوکارهای تولید علم در میدان دانشگاهی می‌پردازیم اما بنا بر ماهیت واژه «میدان» لازم است ارتباط آن با سایر میدان‌ها و خرده‌میدان‌ها مورد بررسی دقیق قرار گیرند.

۲. چارچوب مفهومی

در این مطالعه، دو چشم‌انداز نظری برجسته می‌شود: از یک سو نظریه میدان بوردیو که توسط خود او برای تحلیل میدان آکادمیک فرانسه استفاده شد (بوردیو، ۱۳۹۷)؛ و از سوی دیگر نظریه نظم‌های دسترسی داگلاس نورث که ارتباط دورتری با موضوع مورد بحث دارد اما دارای توان ایجاد حساسیت‌های نظری است.

چارچوب کلی تحلیل بوردیو مبتنی است بر تفکیک جهان اجتماعی جدید به میدان‌ها و رقابت برای کسب تمایز در آن‌ها از طریق دستیابی به انواع سرمایه‌ها و ارتباط آن‌ها با عادت‌واره‌هایی که در جریان رقابت‌های گوناگون شکل گرفته و هم‌زمان به آن‌ها شکل می‌دهند. در این چارچوب، دانشگاه، خرده‌میدانی در مرز مشترک میان میدان‌های مختلف است که در آن به ویژه نقش سرمایه فرهنگی بیش از سایر انواع سرمایه‌هاست. با این حال، چارچوب تحلیلی بوردیو تنها زمانی قابلیت تعمیم دارد که بپذیریم نقش، اهمیت و تأثیر میدان‌ها و سرمایه‌های مختلف بر میدان دانشگاهی در هر جامعه‌ای متفاوت است. یکی از این تفاوت‌ها را می‌توان در «نظم‌های دسترسی» موجود در جوامع جست‌وجو کرد.

در تحلیل نورث رانت جایگاه ویژه‌ای در برساختن انواع نظم‌های دسترسی پیدا می‌کند. نظم دسترسی محدود بر اساس انحصار و توزیع رانت، خشونت را کنترل می‌نماید. در انواع سه‌گانه نظم دسترسی محدود (شکننده، پایه و بالغ)، توزیع رانت در میان اعضای ائتلاف مسلط از ایجاد سازمان‌های پایدار و روندهای توسعه‌ای جلوگیری

می‌کند. کشیده شدن روابط رسمی و سازوکارهای قانونی به خارج از ائتلاف مسلط و تشکیل سازمان‌های پایداری که از ضمانت‌های لازم برای انعقاد و اجرای تمامی قراردادها برخوردار باشند، نظم مبتنی بر تخریب خلاق را شکل می‌دهد که در آن انواع رانت‌های سیاسی و اقتصادی در سازوکارهای خودانگیخته خلق و محو می‌شوند. بدین ترتیب نظم دسترسی باز شکل می‌گیرد که تاب‌آوری بیشتری نسبت به نظم دسترسی محدود دارد و توسعه در آن امری محتمل است (نورث^۱ و دیگران، ۱۳۹۴؛ ۱۳۹۶).

۳. روش تحقیق

روش تحقیق حاضر نظریه مبنایی و کیفی است (کوربین و اشتراوس^۲، ۱۳۹۰) و مبنای تحقیق، مصاحبه با افراد گوناگون است. همچنین، مصاحبه‌های پیشین محقق و بررسی سایر تحقیقات و اسناد مرتبط نیز از جمله داده‌های دیگر این تحقیق است. تکرار برخی مصاحبه‌ها و خوانش مکرر آن‌ها و نیز بررسی و اعتباریابی آن‌ها توسط محققانی غیر از مصاحبه‌گر، به علاوه تجربه زیسته مؤلف طی سال‌ها کار در این حوزه نیز از جمله مسیرهای افزایش اعتبار داده‌هاست. تحلیل داده، که به صورت هم‌زمان با گردآوری انجام می‌شود، از طریق تحلیل مضمون صورت می‌گیرد که طی آن کدگذاری باز و محوری، داده‌های موجود را در قالب مجموعه به هم پیوسته‌ای از واژگان، کدها و مقولات سازمان می‌دهد. نظریه‌های مورد استفاده نیز در پیوند با کدگذاری استقرایی، وجه تنظیم‌کنندگی و سازمان‌دهی دارند.

افراد مصاحبه‌شده از چهار دانشکده علوم اجتماعی در دانشگاه‌های علامه طباطبائی، تهران، شهیدبهشتی و تربیت مدرس در شهر تهران انتخاب شده‌اند. آن‌ها شامل ۲۲ نفر از اعضای هیئت علمی، ۹ دانشجوی تحصیلات تکمیلی و ۷ دانشجوی کارشناسی هستند. همچنین ۱۱ پژوهشگر غیردانشگاهی نیز که در این حوزه فعالیت می‌کنند یا به هر نحوی با

1. North

2. Corbin & Strauss

آن در ارتباط هستند از جمله دیگر مصاحبه‌شوندگان هستند. اغلب این پژوهشگران در حوزه جامعه‌شناسی به کار مشغول‌اند. اما تعدادی نیز در حوزه‌های انسان‌شناسی، ارتباطات، رفاه و اقتصاد پژوهش، تحصیل و تدریس می‌کنند. تعمیم نتایج، مستلزم تحقیقات ترکیبی است که طی آن پیمایش‌های کلان، طیف گسترده‌ای از افراد درون و بیرون این میدان را به تحقیق وارد کنند. باتوجه به محوریت شهر تهران و دانشگاه‌های بزرگ آن به‌ویژه در شکل‌دهی گفتمان‌های علمی، تأکید بر تهران ضرورتاً از اعتبار تحقیق نمی‌کاهد اما لازم است در تحقیقات آتی، شهرها و دانشگاه‌های دیگر نیز بررسی شوند.

۴. یافته‌ها

در بخش یافته‌ها به شرح کدهای اصلی و فرعی و شواهد مربوطه در مصاحبه‌ها اشاره می‌کنیم و سپس کدها را توضیح خواهیم داد. در نهایت، به روایتی مبتنی بر داده‌های برآمده از میدان خواهیم پرداخت.

۴-۱. میدانی در میان میدان‌ها

میدان را می‌توان نظام ساخت‌یافته موقعیت‌هایی دانست که توسط افراد یا نهادها اشغال می‌شوند. ماهیت این میدان‌ها تعریف‌کننده وضعیت برای دارندگان این موقعیت‌هاست. میدان همچنین نظام نیروهایی است که بین این موقعیت‌ها وجود دارد. یک میدان از درون بر اساس روابط قدرت ساخت می‌یابد. موقعیت‌های یک میدان بر مبنای دسترسی هریک از آن‌ها به کالاهای منابعی که در این میدان محل نزاع است، حائز روابط سلطه، متابعت یا هم‌ارزی است (جنکینز^۱، ۱۳۸۵، ۱۳۶). بوردیو همواره بر رابطه میان میدان‌ها در تکوین ویژگی‌های هریک تأکید دارد. او به‌ویژه در سال‌های پایانی عمر خود بر میدان سیاست و دولت تأکید داشت و آن را در انحصار تعریف و توزیع سرمایه نمادین حائز اهمیت می‌دانست (بوردیو^۲، ۱۳۹۷؛ و ۱۳۹۴). در این تحقیق نیز ارتباط میدان با سایر میدان‌ها

1. Jenkins
2. Bourdieu

سازنده و مهم است. یکی از مفاهیمی که به‌ویژه در شرایط ایران این رابطه را توضیح می‌دهد، «رانت» است که تعاریف متفاوتی از آن وجود دارد (ازجمله رجوع شود به: نورث و دیگران، ۱۳۹۵، ۲۲). اگرچه معنای رانت در ادبیات اقتصادی لزوماً منفی نیست ولی ما در اینجا صرفاً بر دلالتی منفی از رانت در قالب «رانت‌های نامولد» تکیه می‌کنیم و آن را عایدی حاصل از فعالیت‌های غیرمولد می‌دانیم؛ درآمدی که محصول کار مولد، بهره‌وری، نوآوری یا تشکیل سرمایه نیست. بر مبنای ادبیات بوردیو، رانت را می‌توان سرمایه‌ای دانست که با وجود فقدان مشروعیت در چارچوب قواعد میدان، امکان ارتقای جایگاه در آن میدان را فراهم می‌آورد. در ذیل به کدهای مربوطه می‌پردازیم:

الف) غلبه میدان سیاست

تقریباً در تمامی مصاحبه‌ها تأکید شده است که معیارهای غیرعلمی تحمیل شده از سوی میدان سیاست در راهیابی افراد به سیستم رسمی، گزینش یا حذف و طرد افراد از حوزه رسمی میدان علم و نیز ارتقای افراد در این بخش تأثیر بسیار دارد. البته این به معنای غیرعلمی بودن تمامی معیارها نیست و تنها بر مداخله گسترده چنین معیارهایی دلالت دارد. نفس ورود به حوزه رسمی نیازمند برخورداری از حدودی از رانت‌هاست:

برای جذب [هیئت علمی] یا مصاحبه دکتری که می‌ری نصف چیزایی که ازت می‌پرسن یا بهش توجه می‌کنن این نیست که چقدر می‌دونی چقدر خوندی چقدر حالته... ازت می‌پرسن نماز خوندی یا نه قرآن بلدی بخونی... امام جمعه کیه... فرقی نمی‌کنه رشته‌ات چی باشه یا اینا به چه درد کارت بخوره اینا اصل کاره نه اونا [دانش مربوط به رشته]. (مصاحبه‌شونده ۱).

این جدال تخصص و تعهد هیچ‌وقت تموم نمی‌شه همیشه هم تخصصه که می‌بازه... به من گفت [فردی در یکی از سازمان‌های پژوهشی که مسئول مصاحبه بوده است] تو اگه جایزه نوبل برده باشی ولی متعهد نباشی به نظام، به درد این کشور نمی‌خوری.

این مسئله در مورد تعیین قواعد و مقررات کلی میدان نیز کاملاً مشهود است:

همه اونا که تصمیمات اصلی رو برای علوم اجتماعی می‌گیرن از خارج از علوم اجتماعی اومدن خیلیاشون حتی قبول ندارن که اینا علما یا می‌گن علم درست نیستن و علم غریبن و از این حرفا...؛ خیلی از کسانی که قانون و مقررات رو تعیین می‌کنن حتی بهش [به علوم اجتماعی مدرن] اعتقادی

ندارن؛ می‌گن این مدرسه... غریزه‌اس... ولی نهایتش هیچ برنامه‌ای به نفع توسعه این علوم نیست اگر باشه مقطعی.

مقطعی بودن مورد اشاره این عضو هیئت علمی، تا حدود زیادی به ماهیت نزاع در میدان سیاست طی دهه‌های اخیر و قدرت‌گیری جناح‌های مختلف ائتلاف مسلط مربوط است؛ امری که از رویه‌مند شدن و نهادمندی امور در تمامی میدان‌ها جلوگیری کرده و میدان را به عدم قطعیت‌ها و نوسان‌های مکرر دچار نموده است.

ب) میدان بسته

چنان‌که گفته شد رابطه میدان سیاست با میدان علم اجتماعی یک‌سویه است؛ این بدان معناست که میدان سیاست بر میدان دوم بسته است. تحصیل و پژوهش در میدان علم اجتماعی امکانات اندکی برای افراد ایجاد می‌کند تا در میدان سیاست به جایگاهی دست یابند:

تو اگه مدیر دولتی یا وزیر یا نماینده مجلس باشی خیلی راحت می‌تونی دانشجوی دکتری یا عضو هیئت علمی هم باشی. اما اگه سی‌چهل سال توی این حوزه روی جنبش‌ها و انتخابات و مسائل اجتماعی و چه و چه کار کرده باشی اگه قبلاً تو سیاست کاره‌ای نبوده باشی امکانش کمه با این مهارت‌تونی کاری انجام بدی؛

من بیش از دو دهه دارم توی این حوزه می‌خونم و تدریس می‌کنم. یک بار یه شخصیت سیاسی نیومده از من راهنمایی بخواد درباره چیزی که من می‌دونم بهتر از اون بلدم.

در مصاحبه‌ها مشخص شد هر اندازه میزان تحصیل و اخذ مدارک تحصیلی در حوزه جامعه‌شناسی و حوزه‌های نزدیک بیشتر باشد، امید به اخذ جایگاه در میدان سیاست کمتر است؛ هرچند این ارتباط همبستگی معکوس تنها با اتکا بر مطالعات پهن‌دامنه آماری قابل تأیید است. این موضوع در مورد ارتباط جامعه‌شناسی با سایر میدان‌ها نیز صدق می‌کند. تقریباً هیچ یک از دانشجویان مورد مصاحبه، مسیر همواری برای یافتن شغل در بازار کار پیش روی خود نمی‌بینند. صرف‌نظر از مستندات آماری، این ادراک در میان افراد میدان وجود دارد که بازار کار تحصیل‌کردگان محدود است.

نمی‌شه روی شغل مرتبط با رشته حساب کرد بچه‌های فنی و پزشکی بیکارن الان برای جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی و مطالعات فرهنگی چه شغلی هست؟.

تهش تو بخش دولتی باید دنبال کار بگردیم. بخش خصوصی شغلی برای اکثر رشته‌های ما ندارد. بخش دولتی هم که محدوده آدماي خاص خودش رو هم می‌خواد؛ الان بهترینای ما که فارغ‌التحصیل می‌شن اکثراً بیکارن نهایت چند سال بعدش یه شغل بی‌ربط پیدا می‌کنن... مهم نیست چقدر خوب باشی مهم اینه اصلاً کار نیست برای رشته ما.

اما مسئله عجیب آن‌که حتی کنشگری اجتماعی و فرهنگی و ارتباط با این میدان‌ها نیز دغدغه بسیاری از مصاحبه‌شوندگان ما نبوده است. بسیاری از آن‌ها بر فقدان اطلاعات و آگاهی از مسائل اجتماعی در میان افراد پیرامون خود در میدان دانشگاهی اذعان دارند:

اغلب دانشجویها میان دانشگاه و می‌رن. نهایتش تفریحی برن پارکی کافه‌ای چیزی... نه من خیلی کم دیدم اصلاً درگیر مسائل سیاسی و اجتماعی بشن.

روزبه‌روز داره بدتر می‌شه؛ شما حالا می‌گی کنشگری اجتماعی من می‌گم خیلیاشون معلومات سیاسی و اجتماعی هم ندارن نمی‌دونن فلان حزب چیه تو اقتصاد چیه خبره امروز تو جامعه چیه اتفاقی افتاده....

با توجه به این‌که این کنشگری‌ها اغلب فاقد مزایای اقتصادی و منابع لازم است و حتی ممکن است امنیت افراد در میدان را به خطر اندازد، تنها معدودی از افراد میدان به کنشگری آشکار اجتماعی-فرهنگی می‌پردازند و چنین کنشگری کمتر به پروژه علمی تحقیقاتی منجر می‌شود. این مسئله نمودی دیگر از بسته بودن میدان دانشگاهی علم اجتماعی به روی سایر میدان‌ها و وجود تعاملات اندک و عمدتاً یک‌طرفه بین آنهاست.

ج) پیوندهای فراملی

زبان فارسی تنها در برخی از پهنه‌های جغرافیایی - سیاسی توسعه نیافته رایج است و این امر به معضلی برای پژوهشگران بدل شده است:

فرض کن من یه چیزی توی یه حوزه‌ای بنویسم؛ خیلی هم خوب خیلی هم عالی، کیه که بخونه؟ چند نفر از کسانی که توی این حوزه کار می‌کنن فارسی بلدن؟ چند نفر از اونا که فارسی بلدن توی این حوزه کار می‌کنن؟

ضعف پیوند با دیاسپورای علمی خارج از کشور و شیوه خاص پیوندهای موجود با اعضای ناهمگون این گروه نیز بر دامنه مشکلات افزوده است:

من رساله دکتری دیدم که به کبی کامل بوده از ایده محمد توکلی طرقي... هيچ کس حتى به اين مسئله اشاره هم نکرد که ایده مال کس ديگه است... رساله دفاع شد نمره عالی گرفت بعدم به صورت کتاب چاپ شده هنوز کسی نفهمیده اين سرقت علميه.

به... [يکی از اعضای دياسپورای علمی در آمریکا] ایمیل زدم که پروژه مشترک داریم و من مایل به همکاری با شما هستم يه جواب بلندبالا داده تنها چیزی که توش نبوده درخواست همکاريه. يه لیست داده از صد تا داده که لازم داره و بنده بايد برای ایشان جمع آوری کنم که اون بزرگوار مقالاتشو بنویسه تهش اگه خیلی منصف باشه از من يه تشکری هم بکنه.

در عين حال بسياری از مصاحبه‌شوندگان بر ضعف شديد مقالات چاپ‌شده در مجلات خارج از کشور تأکید دارند. گرچه اعتباریابی اين ادعا نیازمند نوع ديگری از تحقیقات است:

تا چند سال پیش چاپ مقاله ISI یا اسکوپوس سخت بود اما الان صد تا راه هست که هروقت لازم داشتی یکی یا ده تا چاپ کنی؛ «پول داشته باشی به يه جمع کلفت هم وصل باشی چاپ مقاله اون طرف [خارج از کشور] از اين طرف ساده‌تره»؛ «مقاله‌ای که تو مالزی یا تاجیکستان یا حتی خیلی کشورای اروپایی با گریدای پایین بخواد چاپ بشه کیفیت لازم نداره.

۲-۴. مختصات میدان: سرمایه‌ها

سرمایه از نظر بورديو عبارت است از «کار انباشته- در شکل ماديت‌یافته یا شکل متجسد یا پيکريت‌یافته آن - که وقتی بر مبنایی مخصوص، یعنی انحصاری، به تصرف عاملان یا گروه‌هایی از عاملان درمی‌آید، آنان را قادر می‌سازد تا نیروی اجتماعی را در شکل کار عینیت‌یافته یا جان‌دار به تصرف درآورند» (بورديو، ۱۳۸۵، ۱۳۳). سرمایه بسته به عرصه‌ای که در آن عمل می‌کند و به بهای کم‌وبیش تغییر شکل‌های گران‌تری که پیش شرط کارایی آن در عرصه مورد بحث هستند به سه شکل اساسی ظاهر می‌شود: اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی (بورديو، ۱۳۸۵، ۱۳۶). حجم و ترکیب انواع سرمایه و تحولات زمانی آن‌ها، جایگاه طبقاتی افراد را روشن می‌کند (بورديو، ۱۳۹۱، ۱۶۸). از این‌رو درک ماهیت و حجم و ترکیب سرمایه‌های میدان و سازوکارهای تولید و توزیع آن‌ها از اهمیت کلیدی برای شناخت میدان برخوردار است.

الف) فقر سرمایه‌ها

مصاحبه‌ها نمایانگر فقر سرمایه و پایگاه طبقاتی اغلب کسانی است که به میدان دانشگاهی به‌خصوص در حوزه‌های جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، برنامه‌ریزی اجتماعی، سیاست‌گذاری و رفاه وارد می‌شوند. اگرچه تأیید این مدعا نیازمند پیمایش‌های گسترده است اما تجربه زیسته تمامی مصاحبه‌شوندگان مؤید حجم و ترکیب سرمایه‌ای است که افراد را در جایگاه بالای طبقاتی قرار نمی‌دهد. مصاحبه‌ها دلالت بر آن دارند، که بالاترین حجم سرمایه‌ها در میدان، از ترکیب سرمایه اقتصادی پایین با سرمایه فرهنگی بالا به‌دست می‌آیند که خود می‌تواند در شرایط خاص میدان، به مشکلاتی حتی در سطح روان‌شناسی فردی دامن زند.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۴۵

درآمدی بر مختصات
تاریخی میدان دانشگاهی ...

دانشجو دارم که کتابخونه تو خونشون نداشته... نه یکی دو تا... تو بعضی ترما به قاعده تبدیل شده... ازشون سؤال می‌کنم درباره وضعیت خانوادگی شون اکثراً از اقشار پایین هستن.

اکثراً یا طبقه محروم یا متوسط به پایین... اونایی که از خانواده‌های فرهنگی‌تر میان راحت‌تر می‌شه باهاشون ارتباط گرفت اما اونا هم اکثراً دغدغه معاش دارن چون معمولاً وضعشون زیاد خوب نیست... این تازه باعث می‌شه از نظر روانی شکننده‌تر باشن... چون انتظاراتشون بیشتره اما با شرایط اینجا نمی‌خونه. معمولاً بچه‌های این رشته [جامعه‌شناسی] انتخاب آخرشونه [آخرین انتخاب آنها در انتخاب رشته کنکور]؛ «ریاضی و تجربی نتونی شرکت کنی از اون طرف انسانی هم حقوق و مدیریت و روان‌شناسی رتبه نیاری میای چند تا رشته آخر...»

همچنین وجود انواع سهمیه‌های مناطق محروم برای جذب در کنکور، بیش از آنکه افراد این مناطق را (که عمدتاً محصول همگرایی شکاف‌های اقتصادی، قومی، مذهبی و سیاسی در جغرافیای سیاسی کشور هستند) برای تحصیل در رشته‌های ریاضی و تجربی یاری رساند، آن‌ها را به سوی تحصیل در بعضی رشته‌ها در زمینه علوم انسانی سوق می‌دهد. یکی از دانشجویان این مناطق در پاسخ به سؤالی درخصوص علاقه همشهری‌های او به تحصیل در رشته جامعه‌شناسی می‌گوید:

قضیه خیلی ربطی به علاقه نداره، توی... [اشاره به اسم شهر] معلم ریاضی فقط دو تا بود اونم فقط یکی دو تا مدرسه درس می‌دادن.

این مسئله به ایجاد «شبکه‌های مزیت» منجر می‌شود که در طی دوره‌های زمانی مختلف، افرادی را به صورت منسجم به تحصیل در رشته‌هایی نظیر جامعه‌شناسی می‌کشاند. این شبکه‌ها متفاوت از شبکه‌های شکل گرفته در مدارس کلان‌شهرهای ثروتمندی هستند که با اتکا بر انواع مزایای مالی، افراد را برای تحصیل در رشته‌های «پول‌ساز» آماده می‌کنند:

منو پسرعموم آشنا کرد با این حوزه ... منم برادر مو راهنمایی کردم اونم دوستشو [به تحصیل در این رشته و این دانشگاه هدایت کرد].

وقتی شما هم اونجا زندگی کنی دیگه مسئله در درجه اول برات این نیست که پول در بیاری مسئله‌ات اینه که از اونجا [شهر محل سکونت و وضعیت زندگی] خلاص بشی. حالا بعدش برای پول به فکری می‌کنی.

ب) ضریب تبدیل پایین انواع سرمایه

یکی از دانشجویان دوره ارشد رشته سیاست‌گذاری در پاسخ به این پرسش که آیا ممکن است تحصیل در این رشته هرگز به کسب مزایای مادی منجر نشود، می‌گوید:

اکثراً همینم هست ... دیگه خیلی به پول درآوردن از این رشته فکر نمی‌کنیم ... تهران باشیم کافیه دیگه بعدش باید به فکری برای زندگیمون بکنیم.

همچنین تعدادی از دانشجویان و اساتید دانشگاهی علوم اجتماعی معتقدند:

معدودی فعالیت‌های علمی تو دانشگاه هست که بشه ازش پول درآورد... بله وارد سیاست هم نمی‌شه شد [با فعالیت‌های علمی دانشگاهی].

جا‌های دیگه دنیا رو نمی‌دونم ولی تو این کشور اگه بخوای فقط به معیار علمی پایبند باشی و به آکادمیسین خوب باشی نمی‌گم از گرسنگی می‌میری اما نمی‌تونی به زندگی خوب، یعنی از نظر مالی می‌گم، داشته باشی.

بله چیزی که شما می‌گی درسته [معیارهای کار علمی] اما من از شما می‌پرسم؛ من توی دانشگاه استادم. فرض کن استاد نمونه فقط هم کار خودمو بکنم. ولی من به زندگی اجتماعی هم دارم یا نه؟ اونو چطوری پیش ببرم؟ با حقوق و مزایای دانشگاه که خودتونم می‌دونین نمی‌شه.

در شرایطی که سرانه مطالعه در ایران بسیار پایین است، میدان از صرفه‌های مقیاس

بی بهره است و نبود قوانین کپی رایت عملاً امکان بهره‌گیری از درآمد حاصل از تولیدات علمی را بسیار کم کرده‌اند؛ منابعی مانند انتشار کتاب نیز همچون سرمایه فرهنگی قابل تبدیل به سرمایه اقتصادی عمل نمی‌کنند و چنان‌که خواهیم گفت اغلب در مواردی به منبع کسب سرمایه‌ای بدل می‌شوند که هیچ کار مولدی برای آن‌ها صورت نگرفته است (همان معنای رانت):

[اساتید دانشگاهی] راستم می‌گن؛ می‌گه کتاب بنویسم تهش پولی که توش نیست چند تا نسخه مگه چاپ می‌شه... فرداش نسخه‌های کپیش با قیمت کمتر میاد تو بازار... پولی که براش نداره امتیازشم که اونقدری نیست خوب پس دیگه چه کاریه....

در عوض عواملی نظیر پایان‌نامه‌های دانشجویی در بخش رسمی میدان و اخذ طرح‌های پژوهشی از سازمان‌های مختلف در بخش رسمی و غیررسمی به محل رقابت بدل می‌شوند:

پایان‌نامه‌های دانشجویی محل تقسیم غنائیم هستن؛ هم پول ازشون در میاد هم مقاله و اگه خوش شانس باشی کتاب». به همین دلیل است که «اغلب سرشون دعواس» تا جایی که «شناسایی دانشجوی مستعد و کار کشیدن ازش اصل کار علمی توی دانشگاهه» و به جای آن‌که زمانی مصروف راهنمایی این پایان‌نامه‌ها در قالب بخش‌هایی از برنامه‌های پژوهشی گردد «اساتید زودتر فقط می‌خوان به پایان‌نامه تموم بشه که به پایان‌نامه دیگه بگیرن.

و

دانشجوها اکثراً با کسی پایان‌نامه می‌گیرن که کاری به کارشون نداشته باشه» به جای آن‌که انگیزه‌ای برای عمل در ذیل برنامه‌های پژوهشی اساتید داشته باشند.

ج) سرمایه‌های غیرمرتبط با میدان

در خصوص وابستگی‌های سیاسی و مداخلات میدان سیاست در تعیین سرمایه‌های میدان برخی از مصاحبه‌شوندگان معتقدند:

شما اگه وابسته این سازمان و اون جناح باشی بی‌سواد مطلق هم باشی می‌شی استاد نمونه. حالا اگه استاد نمونه واقعی باشی کارات [آثار علمی] در حد هاروارد هم باشن نون شاید نتونی بخوری. کافیه به یکی از این چند تا جا وصل باشی هم دنیا رو داری هم آخرتو... می‌شی رجل سیاسی، رجل

اقتصادی... وصل هم نباشی من دانشجو دارم واقعاً دارم می‌گم بی‌اغراق نابغه است داره تو اسنپ کار می‌کنه... حالا من به بقیه بگم بخونید که تهش بشید چی؟.

در خصوص مداخلات میدان‌های اقتصادی و بوروکراتیک در کسب سرمایه‌های «نامشروع» در میدان:

شما الان آقای ... [اشاره به نام کارمندی در یک سازمان بخش عمومی] رو می‌شناسید؟... کم کسی رو دیدم شناسدش شاید من و شما رو نشناسن اما اینو می‌شناسش ... به هر کسی یه طرحی داده ... الان خودش دانشجوی دکتری ارتباطاته. احتمالاً بعدش هم عضو هیئت علمی همونجا. پولشو در میاره چندتا مقاله و کتابم از دلش در میاد از اون طرفم رزومه برات می‌سازه هر طرح دیگه تو اون زمینه باشه می‌تونی بگیری.

اون چیزی که طرح پژوهشی بهش می‌گن اکثراً پروژه دلایله. کافیه روابط قوی داشته باشی با یه سازمانی صد تا طرح از همین «پژوهشیا» می‌گیری می‌دی دانشجو برات انجام بده بعدشم می‌شه کتاب و مقاله و رزومه ارتقا؛ «خبر من که ندیدم... اکثر این طرح‌ها اصلاً نه به اهلش داده می‌شن نه اصلاً به دردی می‌خورن یه سازمانی یه بودجه‌ای داره یه سری طرح تعریف می‌کنه یه عده هم لینکشو دارن طرحو می‌گیرن لزوماً توانش هم ندارن اصلاً تو اون حوزه ممکنه تخصص هم نداشته باشن.

از منظر مصاحبه‌شوندگان، حتی بسیاری از پژوهشگران میدان که در عرصه عمومی از شهرت برخوردارند نیز از سرمایه‌های کافی در میدان علم برخوردار نیستند. عناوینی نظیر دکتر یا استاد دانشگاه در یک رشته علوم اجتماعی می‌تواند عامه را نسبت به اعتبار سخنان افراد در حوزه عمومی مطمئن سازد. این اعتبار از منظر مصاحبه‌شوندگان، به واسطه بهره‌گیری از سرمایه‌های نمادین میدان ایجاد شده است؛ اما با توجه به ماهیت فضای عمومی در کشور، همچون رانتی است که به بعضی از افراد داده شده است و سایرین از آن بی‌بهره‌اند. برخی از مصاحبه‌شوندگان برای اشاره به اغلب این چهره‌ها از واژه «شومن» استفاده می‌کنند که خود نمود بارزی از فقر سرمایه‌های این افراد در میدان است.

الان آقای... که بیست و چهار ساعته تو همه رسانه‌ها هست خیلی باسواده؟ من به شما می‌گم یه اپسیلون سوادش نیست شومن خویبه اسمش هم «آقای دکتر». هرجا حرف بزنه بقیه که نمی‌پرسن مدرکشو از کجا آورده، چطور سر از دانشگاه در آورده. فقط می‌گن آقای دکتره استاد فلان دانشگاهم هست پس خیلی بارشه.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۴۸

دوره ۱۸، شماره ۲
تابستان ۱۴۰۴
پیاپی ۷۰

د) زنجیره‌های ارزش.

مفهوم زنجیره‌های ارزش، در حوزه صنعت، اقتصاد و مدیریت کسب‌وکار استفاده می‌شود و به تمامی فعالیت‌هایی اشاره دارد که در طی مراحل مختلف به تولید یک محصول و خلق ارزش می‌انجامند.

طرف از شرق تا غرب مقاله و سخنرانی و مناظره داره درباره یکیش هم فکر نکرده.

دو سال کانادا بود [برای] فرصت مطالعاتی. توی این دو سال چند تا مقاله چاپ کرده، چند تا پایان‌نامه و رساله گرفته، چند تا هم طرح سازمانی میلیاردری انجام داده ... حالا طرف اصلاً در دسترس نبوده دانشجویش نمی‌تونست باهاش تماس بگیره خودش خبر نداره که مقاله براش چاپ شده ... [با پوزخند] سفر هم اجر معنوی براش داشته هم اخروی.

طرف روز و شب به نولیبرالیسم فحش می‌ده بعد می‌ره برای وزارت کار طرح می‌گیره درباره آماده‌سازی شهروندان برای هدفمندسازی. تضاد بالاتر از این؟.

آنچه مصاحبه‌شونده در این جا با عنوان «تضاد» از آن یاد می‌کند، در واقع منطق میدانی است که در آن شبکه‌های ارزش کوتاه و کم‌عمق‌اند و سرمایه به گونه‌های خاصی تولید و توزیع می‌شود.

۳-۴. مختصات میدان: جایگاه‌ها

الف) دسترسی محدود

در نظم نهادی نامولد شکل گرفته در میدان، در موارد زیادی اونی که بالاتره معمولاً حرف کمتری برای گفتن داره... از افراد با جایگاه‌های بالاتر پرس ایده‌ات چیه در هر موردی مهم نیست فقط بگو ایده‌ات چیه... به استاد تمام بگو به رئیس کارگروه ایکس و شورای ایگرگ بگو... نود درصد موارد هیچی نداره برای گفتن.

می‌گه من علوم اجتماعی مدرن غرب‌زده رو قبول ندارم. می‌گم خوب چرا وایسادی وسطش؟ می‌گه می‌خوام به راه راست هدایتش کنم.

در واقع «اونی که بالاتره» یا بخشی از ائتلاف مسلط یا نیروی بوروکراتیک وابسته به آن است که قدرت دسترسی به رانت و هم‌زمان محدود کردن دسترسی‌ها برای سایرین را

۱. نظم دسترسی محدود پیشتر در ادبیات نظری بر پایه آرای نورث توضیح داده شد.

دارد. این امر از طریق سرمایه‌هایی صورت می‌گیرد که بدون داشتن مشروعیت در میدان، توانایی دخل و تصرف در جایگاه‌ها، سرمایه‌ها و قواعد میدان را صرفاً برای او ایجاد می‌کند؛ مصداق دقیق آنچه رانت نامولد نامیده می‌شود.

ب) قطبیت و جذب منابع.

قطبیت که از ادبیات فیزیک گرفته شده در ادبیات علوم اجتماعی و سیاسی نیز به وفور مورد استفاده قرار می‌گیرد و به ترکیب مناسبات قدرت و پیامدهای آن از منظر توزیع و دسترسی به منابع مختلف، جایگاه‌ها و توانایی‌ها اشاره دارد.

اتاق کار رؤسا و معاونین [دانشکده‌ها] تبدیل می‌شده به اتاق اجرای طرح‌ها که از این طرف اون طرف می‌گیرن.

دستیابی به چنین جایگاه‌هایی، به ارتقای سازمانی نیز خواهد انجامید.

دانشیار اومده استاد تمام رفته اونم وقتی که به قول خودش وقت نداشته سرشو بخارونه.

خیل عظیم «سردار دکترها» و «حجت‌الاسلام دکترهایی» که به این میدان وارد می‌شوند و مناصب رسمی را اشغال می‌کنند، جایگاه‌های خود را به‌طور مستقیم از توزیع رانت به دست می‌آورند. مدیران دولتی نیز در سطوح بالای مدیریتی، می‌توانند از طریق جذب همین منابع، جایگاه آکادمیک خود را ارتقا دهند یا به چنین جایگاهی دست یابند، آن هم در شرایطی که کثرت مشغله، اجازه مطالعه و چاپ کتاب و مقاله به آن‌ها نمی‌دهد:

وزیر دولت تو شش سال چند تا کتاب و چند ده تا مقاله داره. مگه می‌شه؟ کی براش چاپ کرده؟ اونی که براش چاپ کرده چی به جاش [پاداش] گرفته؟

ج) ناهمسازی

برخی از مصاحبه‌شوندگان به تضاد میان اعتبار ناشی از سرمایه‌های فرهنگی و نمادین مشروع در میدان علم با سرمایه‌های اقتصادی برآمده از آن‌ها اشاره می‌کنند. یکی از آنها می‌گوید به خاطر نقد وزیر در یکی از دولت‌های گذشته در یک برنامه تلویزیونی، از جایگاه آکادمیک خود برکنار شد. فرد دیگری دلیل اخراج خود را مداخله و کنشگری

سیاسی می‌داند. استراتژی‌های مواجهه با این ناهمسازی متفاوت‌اند و اخذ دروس «بی‌خطر» توسط اساتید یکی از آنهاست:

اونا که زرتنگ‌ترین می‌رن به درسی مثل روش تحقیق و آمار و زبان برمی‌دارن که نه کاری به سیاست دارن نه اقتصاد نه هیچی دیگه، درباره همه چیز هم هست ... از اون طرف هم درباره هیچی و همه چی حرف می‌زنی ... دانشجوی خوبو شناسایی می‌کنی در هر زمینه‌ای که بخواد کار کنه می‌گی من صاحب‌نظرم پایان‌نامه و مقالات هم تضمین شده.

نتیجه می‌شود:

کلی پایان‌نامه «خوب» (به طعنه) با کلی دانشجوی خوب تو کلی حوزه خوب ... [با لبخند] خوب از اون نظر که کسی کاریت نداره.

اگه بخوای واقعاً درگیر مسائلی باشی که به معنی درسش اجتماعی هستن، از نون خوردن میفتی.

دیگه به انتخابه... یا به متفکر اجتماعی درست و حسابی می‌شی که خوب نظر بده، خوب تحلیل کنه، وارد مسائل حوزه عمومی بشه. ولی معلوم نیست بتونی تو دانشگاه بمونی یا به کارمند خوب بشی، بیای و بری کاری به کار کسی نداشته باشی، ارتقا و افزایش حقوق و پست خوب هم در انتظارت باشه.

د) نابرابری

نابرابری در میزان دسترسی‌ها و انواع سرمایه در میان بازیگران میدان، مورد تأکید و توجه اغلب مصاحبه‌شوندگان بوده است. به بعضی از جنبه‌های نابرابری در دسترسی به منابع، در بخش‌های دیگر تحقیق به صورت ضمنی اشاره شده است. در مجموع، انواع نابرابری‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دارای پیامدهای متفاوتی در میدان هستند که در نهایت بر کارکرد آن تأثیرگذار است.

اکثر دانشجویها از مناطق قومیتی میان... خیلی از بچه‌ها حتی هنوز در حرف زدن به زبان معیار مشکل دارن. طبیعیه که نتونن با اون مرکز نشین رقابت کنن.

اونی که همه امکانات براش فراهم بوده با اونی که به هیچ امکان اقتصادی و فرهنگی و فراغتی و اینا دسترسی نداشته کنار هم می‌شینن. نمی‌شه از جفتشون به انتظار داشت... آینده‌شون هم می‌شه گفت معلومه... اونی که الان داره [برخورداری اقتصادی] احتمالاً در آینده داراتره، اونی که نداره خیلی احتمالش کمه با خوندن این درسا و این رشته‌ها بخواد به چیزی برسه.

نابرابری توی جامعه خیلی زیاد شده. نتیجتاً توی دانشگاه هم زیادتر از قبله اما توی بعضی رشته‌ها بیشتره. رشته‌های ما از اون دسته است... قطعاً تمام این نابرابریایی که شما می‌گی روی درس خوندن و یادگیری و تحقیق و پایان‌نامه و همه دستاوردهای آموزشی تأثیر می‌ذارن. چه برای دانشجو چه حتی برای استادش.

۴-۴. مختصات میدان: عادت‌واره‌ها

عادت‌واره «نظامی است از تمایلات پایدار جابه‌جایی‌پذیر؛ ساختارهای ساختارمند که مستعد عمل به مثابه ساختارهای ساختاردهنده هستند» (بورديو، ۱۹۹۰؛ به نقل از: سوارتز^۱، ۱۹۹۷، ۱۰۰). از نظر بورديو بسياری از مسائلي که به طور مستقیم در ارتباط با میدان‌هایی نظیر اقتصاد یا علم مطرح می‌شوند از این مشکل رنج می‌برند که واسطه‌هایی نظیر عادت‌واره‌ها و ماهیت میدان را در نظر نمی‌گیرند (بورديو، ۱۳۹۴، ۱۳۸-۹).

الف) توانش‌های فرهنگی - زبانی

اغلب مصاحبه‌شوندگان با اشاره به «شورشی بودن» دانشجویان علوم اجتماعی (به‌ویژه با اشاره به شورش‌های اجتماعی در سال ۱۴۰۱) در نسبت با رشته‌های دیگر علوم انسانی، آن را نتیجه محتوای انتقادی آموزش‌های ارائه‌شده به آن‌ها و یا پایگاه اقتصادی - اجتماعی ضعیف آن‌ها می‌دانند. امری که آنها را به سمت پذیرش «اندیشه‌های انتقادی» می‌کشاند:

وقتی از لحظه‌ای که وارد دانشگاه می‌شی فقط بهت یاد می‌دن به همه چیز نقد داشته باشی و مطالبه کنی و خدا رو بنده نباشی، مگه می‌شه وقتی از دانشگاه می‌ری بیرون آدم نرمالی باشی؟
اکثراً از خونواده‌های سطح پایین میان... خوب معلومه وقتی خودشو مقایسه می‌کنه با اون‌ی که بالاتره، مخصوصاً اگه ببینه رشته‌اش هم بالاتر نمی‌یره، می‌شه انقلابی نشه؟

با این حال معدودی از آنها واسطه‌های تحلیلی دقیقی را برای اشاره به این روحیات ذکر می‌کنند:

باید دید چطور و توی چه محیطی بزرگ شدن؛ محیطی که نقد و فکر انتقادی و فرایند نقادی رو توشون پرورش داده یا قبول در بست یه چیزی رو.

اغلب [دانشجویان و پژوهشگران این حوزه] وقتی باهاشون حرف می‌زنی یه چیزایی که از قبل

خوندن یا شنیدن رو بهت می‌گن... کمتر دیدم به حرف جدید بزنی یا به حرف فکر شده [بزنی]... یاد نگرفتن... خانواده‌ها محیط‌های آموزشی محیط‌هایی که توش بودن بهشون یاد ندادن.

در بخش بعدی مقاله در این خصوص بیشتر خواهیم گفت.

ب) نظام احساسات

عادت‌واره‌های افراد وارد شده به این حوزه تا حدود زیادی توسط سازوکارهای میدان تقویت می‌شود. توانش‌های زبانی اندک به علاوه آموزش و جامعه‌پذیری خاص شمار قابل توجهی از بازیگران، آن‌ها را مستعد رابطه‌ای مبتنی بر دلدادگی می‌سازد. امری که در یک مصاحبه با عنوان نوچگی و نوچه‌پروری از آن یاد می‌شود:

نوچه‌پروری زیاده... کافیه اقتدار داشته باشی آدم دور خودت جمع کنی گاهی تو سرشون بزنی نوچه‌ات می‌شن.

به تمامی این مسائل باید تمایلات غیرعلمی اکثر دانشجویان در نظام دانشگاهی را نیز اضافه کرد. امری که در بخش غیررسمی میدان، به دلیل ماهیت اختیاری ورود به این بخش، کمتر به چشم می‌خورد:

دانشجو هر دری باز باشه میاد تو... اکثراً دنبال جواب سؤال خاصی نیستن یا به کار جدی ... استاد یه اقتداری داره اونا هم دنبال همین اقتدارن.

این مسئله در موارد زیادی، نوع خاص رابطه لازم برای ایجاد شبکه‌های علمی و ایجاد و توسعه برنامه‌های تحقیقاتی را در سایه انواع دیگری از روابط قرار می‌دهد که خود در مقابل توسعه این برنامه‌ها می‌ایستند:

خیلی وقتا همین که احترام بذاری و لبخند بزنی و رابطه‌ات رو با دانشجوها خوب کنی اعتبارت زیاد می‌شه. اگه چیزایی بگی که معنیشو نمی‌فهمن بیشتر جذبت می‌شن تا وقتی که یه چیزی بگی که به دردشون بخوره اما خیلی شیک و مجلسی نباشه.

۴-۵. مختصات میدان: سازوکارهای خلق ارزش

الف) زنجیره‌های نامولد

مجموعه مصاحبه‌ها به عواملی در مسیر خلق ارزش آکادمیک اشاره می‌کنند که در واقع

نمایانگر ضدارزش‌هاست. مثلاً به ترجمه‌های پراکنده از یک مترجم در حوزه‌های متفاوت اشاره شده است بی‌آن‌که این ترجمه‌ها نمایانگر پروژه منسجم فکری باشد.

من چند بار با آقای ... [نام مترجم] کار کردم. ایشون سالیانه بالای ده تا ترجمه داره با انتشاراتی‌های معتبر. با رزومه همین ترجمه‌هاش الان دانشجوی علوم سیاسی همین دانشکده است. حالا طرف اصلاً مهندس توی عسلویه کار می‌کنه. ترجمه‌هاشو که من دقت کردم دیدم حتی دو فصل یک کتابش از یه مترجم نیست ... توی جامعه‌شناسی و اقتصاد و فلسفه و رمان و چند تا حوزه دیگه هم ترجمه داره. این اصلاً مترجم نیست. به یه عده آدم یه پولی می‌ده ترجمه می‌کنن

اما حتی ترجمه‌هایی نیز که ظاهراً در جهات مشخص و در مسیر پروژه‌های منسجم فکری انجام می‌شوند در بسیاری از موارد زنجیره‌های نامولدی را خلق می‌کنند

یه مشت کارای نظری بی‌مصرفی که شاید برای فرانسه و امریکا مفید باشن اما هیچی در باره وضعیت ما به خودمون نمی‌گن. یه عده آدم نشستن هر دفعه یه چیزی ترجمه می‌کنن تهش هم معلوم نمی‌کنه که اصلاً معیارشون چی بوده.

مقالاتی که به صورت ضربدري یا با تعداد زیاد مؤلفان چاپ می‌شوند نیز از همین دسته‌اند. در مواردی حتی نشریات ضربدري وجود دارند:

کافیه شما سردبیر یا یه کاره‌ای توی یه مجله باشی می‌تونی با یکی دیگه توی یه مجله دیگه لینک بزنی مقاله چاپ کنی برای هم.

مدیر داخلی یه مجله در عرض دو سال بالای ده تا مقاله چاپ کرده توی چند تا نشریه.. آدمی که بی‌سوادترین فرد توی حوزه خودش.

همچنین در موارد زیادی، کتبی که به صورت مجموعه مقالات و توسط چندین مؤلف چاپ می‌شوند نیز اغلب بیش از آن‌که پروژه مشترکی را نمایندگی کنند که افرادی با سابقه کار طولانی در یک حوزه را گرد هم آورند، صرفاً دم‌دستی‌ترین افراد را برای ارائه مطالب در یک موضوع دور هم جمع می‌کنند تا در نهایت روزه‌ای را برای ویراستاران به وجود آورند.

نیازی نیست اصلاً چیزی بدونی. چند نفر آدمو که می‌شناسی جمع می‌کنی هرکدوم یه چیزی می‌نویسن ... که یه ربط حداقلی به موضوع داشته باشه ... خودتم یه مقدمه می‌زنی تنگش می‌شی اولین کسی که در مورد اون موضوع کتاب نوشته.

بسیاری از آثاری که در میدان دانشگاهی چاپ می‌شوند شکل مقاله دارند. زیرا سازوکارهای ارتقا و نیز امکانات موجود در زمینه آکادمیک تا حدود زیادی بر اساس نگارش مقالات شکل می‌گیرند.

مقاله نسبت به کتاب مسیر ساده‌تری، هم راحت‌تر نوشته می‌شود، هم راحت‌تر چاپ می‌شود، هم امتیازش تضمینیه.

در مجموع در وضعیتی که هیچ‌کس پنج سال پشت سر هم روی یک موضوع کار نکرده. موضوع رو دانشجوی کارشناسی ارشد تعیین می‌کنه که قراره از پایان‌نامهش مقاله در بیاره برای استاد. به‌ندرت کسی پیدا می‌شه که حتی نصف مقالاتش در یک زمینه مشخص باشه. نتیجه این خواهد بود که معدود آدمای جدی و کارای ارزشمند تولید می‌شه.

در مواردی نیز که چنین آثاری نوشته می‌شوند:

اونقدر بد نقد می‌شن یا اصلاً بدتر از اون کسی نمیدانند که رو بخونه... که نویسنده انگیزه کار بیشتر پیدا نمی‌کنه. یا اونم می‌شه شفاهی کار یا همه‌چیزدان مثل بقیه.

ب) مناسک‌گرایی.

مناسک‌گرایی به معنای وفاداری به ابزارها و فراموش کردن اهداف است. این مفهوم در مصاحبه‌ها با عناوینی نظیر فرمالیسم و ابزارگرایی هم‌ارز است.

کجا دیدن که کتابی نوشته بشه سروصدا راه بندازه؟ من یکی دو بار بیشتر ندیدم... ولی فلان شومن تو فلان همایش یا مجله جلوی یک شومن دیگه وای میسته، به هم فحش می‌دن، یک دفعه یه رخدادی می‌شه... جالب این‌که برای این قضیه سالگرد برگزار می‌کنن... که چی؟ که یکی باشه یه جای دیگه به یکی دیگه فحش بده.

اگر این موضوع را نیز در نظر بگیریم که دسترسی به افراد اصلی حاضر در این مناسک آسان است، نه کسی که واقعاً روی موضوع مشخصی کار کرده، می‌توان متوجه شد که چرا «مهم نیست تو چه حوزه‌ای کار کرده باشی مهم اینه چقدر خوب بتونی نمایش بدی»؛

هرچی بیشتر اسمت باشه اعتبارت هم بیشتره.

کم کسی نگاه می‌کنه چی تو چنته داری. اکثراً به این نگاه می‌کنن چقدر معروفی... به هر قیمتی [که معروف شده باشی].

این شهرت عمدتاً از طریق مجموعه گسترده‌ای از مناسک کسب می‌شود که در مصاحبه‌های دیگر نیز اشارات متعددی به آنها شده است.

ج) دال تهی شهرت

گرچه این مسئله در مصاحبه‌های انجام‌شده به‌ویژه با دانشجویان دوره‌های تحصیلی پایین‌تر به صورت علنی بیان نمی‌شود، اما با خوانش سطور پنهان، می‌توان پی برد که سازوکارهای مؤثر در کسب شهرت عبارت‌اند از: بهره‌گیری از رخدادهای گوناگون، جهت‌دهی به انرژی‌های عاطفی در مناسک مختلف، نمایش همه‌چیزدانی در حوزه‌های متفاوت، استفاده از نمایش کلمات و حتی سبک بیان خاص، درک انضمامی از منطق عادت‌واره‌ها و بهره‌گیری از آنها (به‌طور مثال تلاش برای نوچه‌پروری به جای تربیت شاگرد از طریق انواع مکانیزم‌های سرکوب و خشونت نمادین). دانشجویان کارشناسی و افرادی که دانش کمتری درباره میدان دارند بیشتر تحت‌تأثیر این سازوکارها قرار دارند یا در تکوین آنها دخیل‌اند. مصاحبه‌شوندگان دوره کارشناسی، اغلب حتی از محتوا و اهمیت اندیشه یک فرد اطلاع نداشتند اما او را پژوهشگر برجسته‌ای قلمداد می‌کردند. در دوره‌های بالاتر تاحدی این درک به وجود می‌آید که:

طرف برای ما خدا بود ... اما الان که فکرشو می‌کنم نمی‌شه یه آدمی توی ده سال بالای پنجاه تا کتاب بنویسه که سروته‌شون به هم نمی‌خورن.

۴-۶. شبکه تعاملات

الف) شبکه‌های توزیعی

بسیاری از مصاحبه‌شوندگان بر ضعف شدید تعاملات علمی در میدان تأکید دارند. دانشجویان از ضعف گفت‌وگوهای علمی با اساتید انتقاد می‌کنند؛ اساتید دانشگاهی نیز از ضعف شدید دانشجویان و واردنشدن آنها به کارهای جدی و پژوهشگران درون و بیرون میدان، از فقدان تعاملات گسترده حول پروژه‌های مشترک و موضوعات معین انتقاد می‌کنند. وضعیت البته تنها در قالب مفهوم «ضعف» صورت‌بندی نمی‌شود:

وقتی همکار دانشگاهی من به من می‌گه تو چطوری هنوز حوصله داری کتاب بخونی، من چه کار مشترکی می‌تونم باهاش انجام بدم؟.

اعضای هیئت علمی دانشگاه به این مسئله اشاره می‌کنند که حتی رخدادهای دانشگاهی نیز نمی‌تواند چنین تعاملاتی را شکل دهد:

کارگاهی که برگزار می‌کنه همکار من، شاید برای دانشجوی من سودی داشته باشه اما برای منی که خودم سال‌هاست دارم اینا رو درس می‌دم هیچ سودی نداره ... طرف کارگاه برگزار می‌کنه که امتیاز پژوهشی خودشو بالا بیره یه سری حرفای تکراری ساده هم می‌زنه ولی چیزی به دانش خودش و کس دیگه اضافه نمی‌کنه.

به همین سبب:

دوره‌های علمی خروجی ندارند حتی کیفیت هم ندارند.

استاد می‌ره دانشجویهای خوب رو انتخاب می‌کنه که براش کار کنن و بنویسن و اعتبار بخرن ... دانشجوی هم راضیه که از طریق استاد به یه نون‌نوایی برسه.

حتی کسانی که از جایگاه‌هایی در خارج از میدان برخوردارند کمتر از این جایگاه‌ها برای پیوند دادن میدان با سایر میدان‌ها بهره می‌برند و به جای آن اغلب شبکه‌ای از کارچاق‌کن‌های پژوهشی، کارگران فکری و کارفرمایان پروژه‌ها در انواع روابط توزیع‌محور گردهم می‌آیند. در مصاحبه‌ها آشکار شد که پژوهشگران میدان حتی کارهای یکدیگر را دنبال نمی‌کنند و نمی‌خوانند. در محافل آکادمیک حتی جلسات گروه‌های پژوهشی فقط فضایی برای مباحث بوروکراتیک است و نه مباحثات علمی:

جلسات دفاع از پایان‌نامه‌ها شوی (نمایش) دانشجوی جلوی فک‌وفامیل و دوستان [و] محل نون قرض دادن یا تسویه حساب راهنما و داور با همدیگه است.

در خارج از آکادمی نیز یکی از پژوهشگران این‌طور شکایت می‌کند که:

بحثی بین من و بقیه نیست من فقط می‌رم توی مؤسسه درس می‌دم و میام. با بقیه کسانی که درس می‌دن حرف خاصی نمی‌زنیم. تمام حرفا نهایتاً با کسانی که میان سر کلاس می‌شینن.

چنین محافلی را مصاحبه‌شونده دیگری «جمع‌های کافه تریایی» می‌نامد:

[در آن‌ها] درباره همه چیز حرف می‌زنن هیچ برنامه مشخصی هم برای هیچی نیست ... تهنش چیزی هم ازشون در نیماذ صرفاً دورهمی هستن.

ب) قبیله گرایی

در موارد بسیاری مصاحبه‌شوندگان به بسته‌بودن گروه‌های دانشگاهی اشاره دارند. فرایندهای کنترل، صرفاً از طریق سازوکارهای سیاسی صورت نمی‌گیرند، بلکه انواع کنترل‌های افقی نیز وجود دارند که از تشکیل شبکه‌ها و دستورکارهای مولد جلوگیری می‌کنند.

بارها شنیدم که به من و کسای دیگه گفتن با فلانی زیاد می‌پری، خیلی میاد تو اتافت، کار مشترک زیاد دارین....

مجموع مصاحبه‌ها نمایانگر آن است که قبایل در بسته دانشگاهی، همواره دیگران را به مثابه «بیگانه» بازنمایی نموده و آنها را موضوع اشکال رقیق یا گاه غلیظی از «امنیتی‌سازی» می‌کنند.

ج) تخصیص مزایا

در شرایطی که «آخرین کسی که اسمش روی مقاله یا کتاب می‌خوره خیلی وقتاً تنها کسیه که روش کار کرده»؛ «به دانشجوی دکتری می‌گم رساله‌ات خیلی خوبه چرا کتابش نمی‌کنی؟ می‌گه نمی‌خوام این همه زحمتی که کشیدم به اسم راهنما و مشاور تموم بشه» و «استاد طرح رو می‌گیره می‌ده به دانشجو انجام بده آخر سر هم یه ریال بهش می‌ده اسمی هم ازش نیما»؛ حتی اگر پروژه‌های تحقیقاتی تعریف شوند، انگیزه‌ای برای مشارکت پایدار در آنها به وجود نخواهد آمد. در این شرایط حتی بعضی از مصاحبه‌شوندگان به رواج سرقت ایده‌ها در بخش دانشگاهی و غیردانشگاهی اشاره دارند. ایده‌هایی که برای تولید آثار و حتی فرصت‌های مطالعاتی خارج از کشور استفاده می‌شوند بدون آن‌که به ارائه‌دهنده آن‌ها ارجاع شود و یا حتی برای توسعه ایده با او مشورتی صورت گیرد.

۴-۷. مختصات میدان: قواعد و استانداردها

الف) فرایندهای تأیید

یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:

برای مصاحبه دکتری که رفتم دانشگاه [...] یه عده آدمی نشسته‌بودن جلوی من ازم مصاحبه می‌گرفتن که فقط اسم داشتن. اما هرکی بشناسه می‌دونه سواد همشون روی هم برابر با سواد خیلی از اونایی که ازشون مصاحبه می‌گرفتن نبود.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۵۸

دوره ۱۸، شماره ۲
تابستان ۱۴۰۴
پایه ۷۰

چنین وضعیتی پس از حضور افراد در بخش‌های مختلف میدان تشدید می‌شود.

اگر مطابق قواعد نانوشته عمل نکنی نمی‌تونی تضمین کنی سال آینده قراردادت تضمین می‌شه؛ این قواعد نانوشته «اصلاً علمی نیستن... برای همه معلومه منطقشون چیه دیگه.

از سوی دیگر در مصاحبه‌های متعددی تأکید شده است که مراجع خارج از میدان که کمترین مناسبتی با میدان ندارند، و یا افرادی در پایین‌ترین سطوح از منظر تملک سرمایه‌های نهادی استانداردها را تعیین می‌کنند «مسخره است ولی دانشجوی دوره کارشناسیه که تعیین می‌کنه کی خوبه کی بد»؛

ارتباط با دانشجویها خوب باشه با انجمن‌های دانشجویی خوب باشه؛ برای هر نشستی یه چیزی برای گفتن داشته باشی؛ خوش اخلاق باشی همیشه در دسترس باشی حرفای شیک بزنی تو فضای مجازی فعال باشی ... معروف می‌شی ... همه جا هستی دیگه دیده می‌شی.

بتونی نوچه دور خودت جمع کنی برنده‌ای مخصوصاً اگه نوچه‌ها ت برات شکم هرکسو بگه بالای چشم‌ت ابرونه، پاره کنن.

بچه‌های کارشناسی بیشترین وقت رو توی دانشگاه می‌گذرونن، انرژی و فراغت بیشتری هم دارن ... قبلاً خودم توی دوره کارشناسی هر روز دانشکده بودم اما الان نهش ده دوازده ساعت تو هفته هستم... قطعاً معیارهام هم مثل قبل نیست ... اون موقع هرکی باهامون با احترام حرف می‌زد و دو تا چیزم می‌گفت که بلد نبودیم خدا می‌شد برامون ... الان دیگه اون چیزا برام جذابیته نداره.

ب) چندپارگی

چندپارگی در اینجا به معنای تفکیک میدان بر پایه مناسبات و قواعدی است که از خارج بر آن تحمیل شده و از نهادمندشدن روندها و فرایندها جلوگیری می‌کنند.

وقتی می‌گن استاد یا دانشجوی ارزشی، انگار یه چیزی ازش می‌خوان. وقتی می‌گن استاد خوب یه چیز دیگه ... استاد خوب دیگه می‌تونه ارزشی باشه یا نباشه گاهی هم حتی نباید باشه که اسمش بشه استاد خوب....

انگار یه عده برای خودشون یه دنیایی ساختن که توش انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی یه معنایی داره ولی دنیاشون حداقل برای منی که دانشی در این حوزه دارم خیلی شناخته شده نیست ولی هیچ راهی هم نداره که بخوام بگم دنیای تو با اصل این علم ناسازگاره.

توی این دانشگاه احمق‌ترین آدم‌ها رو در کنار آدم‌های نخبه می‌بینی که اسم هردوشون استاده. حالا اینکه اون از کجا اومده این از کجا دیگه پیدا کنیدی....

ده نوع دانشگاه داری تو این کشور همشون هم جامعه‌شناسی دارن... دانشجویی که اینجا داره می‌خونه با اون‌ی که پیام نور علی‌آباد داره درس می‌خونه جفتشون می‌شن جامعه‌شناس.

یه طرف دانشگاهو داری که روز به روز داره بی‌اثرتر می‌شه یه طرف هم کلی کلاس آموزشی آزاد و دوره‌های مجازی که حتی توش استادایی که سال‌هاست خارج از کشورن دارن تو بهترین دانشگاه‌ها درس می‌خونن و درس می‌دن بچه‌ها رو آموزش می‌دن. منطقیه فکر کنی کار دانشگاه تمومه و اون دانشگاه مجازی غلبه کرده.

اون تأثیری که دانشجویهای ما دارن از آدما و جریانا و دوره‌های بیرون دانشگاه می‌برن، بی‌اغراق می‌گم هزار برابر بیشتر از دانشگاه هست.

چ) تعادل‌های زیر ظرفیت

حتی رشته‌های جدیدی که به وجود میان خیلی وقتاً یه عده آدم که چند سال روشون کار کرده باشن پیشش نیستن... رشته درست کردن برای چهار پنج تا نورچشمی که هرکدوم یه چیزی خوندن اومدن مخرج مشترک گرفتن که اینا همشون به چی نزدیک می‌شن اسمشو گذاشتن [اسم رشته].. حالا تو بگرد دنبال تخصص توی این رشته‌ها ... حتی دانشجویی که فارغ‌التحصیل می‌شه می‌گه ما نفهمیدیم دقیقاً چی خوندیم....

مسئله توزیع رانت حتی در مورد تأسیس دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی نیز صدق

می‌کند:

دوره قبل رئیس دانشگاه، پژوهشگاه [..] رو تأسیس کرد. حالا دلایلش چی بود؟ چند نفرو می‌خواست بباره توی دانشگاه هیچ گروهی تو هیچ‌کدوم از دانشکده‌ها راهشون نمی‌داد. الان این شده پژوهشکده... برای هفت هشت نفر که اصلاً معلوم نیست کی اند؟ کجان؟ چی خوندن؟ چی درس می‌دن؟ فقط حقوق می‌گیرن.

یه استاد پیام نور جامعه‌شناسی هم‌زمان ده تا حوزه تدریس می‌کنه که فکر کنم تو دنیا بی‌نظیر باشه.

اساتید پیام‌نور و غیرانتفاعی و آزاد که خیلی کم پیش میاد قوی باشن، اگر هم باشن بدتر از بین می‌رن ... دانشجویها هم اگر قوی باشن یا می‌رن [دانشگاه] دولتی یا ادامه نمی‌دن.

۴-۸. فرایندهای بازتولید

الف) گردش نخبگان

نسل قدیم به ندرت شاگرد تربیت کردن؛ گاهی فکر می‌کنم نسل قبل از ما با ما رقابت داشتن نه همکاری. پیرمردای دانشگاه تا دو سه نسل حتی اجازه ندادن هیئت علمی جدید جذب بشه. الان اختلاف نسلی کاملاً واضحه... دنبال رقیب نمی‌گشتن.. نهایتاً یه عده آدمو آوردن با عقل و سواد متوسط که دنباله‌رو باشن نه رقیب.

انگار هرکس میاد دیگه می‌مونه قوانین بازنشستگی و چیزای دیگه هم انعطاف پذیرن. بعضیاشون [اساتید دانشگاه] مطلق بی‌سوادن اما به هزار ترفند دانشیار و استاد تمام می‌شه به جای سی سال چهل سال می‌مونه از اومدن هر آدم درست و حسابی هم جلوگیری می‌کنه.

ب) دام متوسط

وقتی آدمایی که اومدن توی این جایگاه، اکثرشون هم بارانت و امتیاز و پارتی، خودشون متوسط به پایین باشن حتی نمایان آدم متوسط جذب کنن. همه جذبات جدید هم، چه دانشجو باشه چه هیئت علمی، می‌شه آدم متوسط به پایین/

کلاً آدمای متوسط به بالا یا خودشون تو سیستم دوام نمی‌دارن یا نمیدارن بمونن؛ «نه فقط دانشگاه به نظر من خارج از دانشگاه هم یه عده شومن اومدن شدن همه‌کاره این رشته. اونجا هم شما اگه آدم حسابی باشی و حرف حساب بزنی کسی نمی‌شنوه چون همه به اشتباه عادت کردن.

ج) درون‌تابیدگی میدان

بسیاری از مصاحبه‌ها بیانگر سازوکارهایی است که طی آن‌ها بیش از آن‌که پیشرفتی رخ دهد صرفاً اوضاع «پیچ می‌خورد». چنین وضعیتی را به تبعیت از کلیفورد گیرتز «درون‌تابیدگی»^۱ می‌نامیم (گیرتز، ۱۹۹۶). در این وضعیت توسعه رخ نمی‌دهد و تنها قواعد بدون آنکه کارایی داشته باشند پیچیدگی بیشتری را به نمایش می‌گذارند، امور زائد افزایش می‌یابند اما کارایی به صورت مداوم کمتر می‌شود. این مسئله در میدان علم اجتماعی جنبه‌های فراوان دارد:

1. Innovation
2. Geertz

در سال‌های اخیر تعداد آدماي قوی توی این حوزه زیاد شدن اما فضا برای کارشون مدام کمتر شده.

گرچه همه افراد با این دیدگاه موافق نیستند. به طور مثال:

رشته‌های ما رسماً «بازیافتی» جمع می‌کنن. اون که قویه یا اصلاً وارد این رشته نمی‌شه یا زود ازش خارج می‌شه؛ «آدمايي که تربیت می‌کنیم قویشو می‌دیم جاهای دیگه، ضعیفاشو نگه می‌داریم برای خودمون.

هریک از دیدگاه‌ها را که بپذیریم، در این مورد اجماع است که فضای کار برای اعضای میدان به صورت مداوم محدودتر شده است. در چنین شرایطی ورود افرادی که پیشتر می‌توانستند به توسعه میدان کمک کنند نیز چندان دردی دوا نخواهد کرد:

تا اواخر دهه هشتاد کسانی که خارج درس خونده بودن و به ایران برمی‌گشتن یه تعدادشون که کم هم نبودن نسبتاً قوی بودن؛ ولی از اون زمان به بعد اکثر کسانی که میان اونایی هستن که خارج از کشور جایی پیدا نکردن میان اینجا. اغلب هم فقط با تکیه بر زبانی که بلدن کار می‌کنن ... اکثراً سطح علمی‌شون به صورت خیلی مشهود از کسانی که توی کشور درس خوندن پایین‌تره ... حتی کسانی که با زدوبند و پول دولتی رفتن، باز اون‌ی که قوی باشه یه جایی توی دنیا پیدا می‌کنه حتی همونا هم ضعیفاشون برمی‌گردن قویاشون همونجا می‌مونن.

درون‌تابیدگی بیش از همه در اداری شدن فرایندهای پژوهشی هویدا است. در میدان آکادمیک، با تقریباً تمامی سازوکارهای پژوهشی همچون امور پیش پا افتاده اداری برخورد می‌شود:

یه تعداد زیادی از کلاسای من بالای چهل نفر دانشجو داشتن. حالا شما خودت می‌دونی، بایه همچین تعدادی یادگیری در حد صفره وقتی به مسئولای دانشکده و آموزش [اداره آموزش دانشگاهی] هم می‌گی هزار تا بهانه میارن که تهنش این می‌شه که یه کلاس فقط باید پر بشه حالا دیگه یادگیری با من استاده که اونم خیلی مهم نیست. مهم اینه که اون فرایندهای اداری درست انجام بشن.

تهنش اون‌ی که می‌خواد از تو حساب‌کشی بکنه درباره همین مسائل پیش پا افتاده اداری ممکنه گیرت بندازه وگرنه اینکه چند دانشجو به معنی واقعی تربیت کردی اصلاً مهم نیست.

دانشگاه قرار نیست پاسخگوی نیاز علمی جامعه باشه فقط قراره پاسخگوی همون الزامات سازمانی باشه که بهش تحمیل می‌شه نهایتاً هم تو در هر جایگاهی که باشی بر پایه همون الزامات ارزیابی می‌شی.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۶۲

دوره ۱۸، شماره ۲
تابستان ۱۴۰۴
پیاپی ۷۰

اما این ارزیابی دقیقاً به دلیل منطق بوروکراتیزه شدن فرایند پژوهش، از منطق تداخل و توازی سازمانی، به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های نظم‌های دسترسی محدود، پیروی می‌کند. در این زمینه یکی از معاونان سابق یکی از دانشکده‌های علوم اجتماعی می‌گوید:

برنامه‌های دانشگاه، محصول هماهنگی با صد تا دم و دستگاه... وزارت خونه و دانشگاه و بسیج و حراست و نهاد نمایندگی رهبری ... که خودشون هزار تا جریان و دارودسته هستن

در چنین شرایطی، حتی آنجا که امکان تغییر وجود داشته باشد، مجموعه سازوکارهای سازمانی، آن را تقویت نمی‌کند:

رؤسا و معاونین دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها خودشون از بین هیئت علمی‌اند. کاری نمی‌کنن که بعد از تموم شدن دوره بخوان با همه بجنگن.

پیرترها به فکر یه بازنشستگی راحت و مرفه هستن ... دیدیم دیگه اون‌ی که توی هفتاد سالگی رئیس می‌شه فکر تغییر نیست فقط فکر اینکه تعداد واحداشو چند برابر کنه پایه بازنشستگی بیشتر بشه ... اون جوونه هم فکر اینکه که از این نمده کلاه بیافه یه پول و اعتباری به جیب بزنه پایه و رتبه رو بالاتر بیره توی همون مدت که مقام و منصب داره دو تا سفر خارجی برای خودش جور کنه چهار تا لینک بزنه این طرف اون طرف ... دیگه وقت تغییر ساختاری نداره.

تو تغییر هم که بخوای ایجاد کنی فقط که دانشگاه نیست کل سیستم باید همراهی کنه ضمن این‌که باید فکر اون وقتی که قدرتی نداری هم باشی.

مجموعه این امور چنان که گفتیم فقط سبب می‌شوند که تحول تنها در «نمایش تحول» خلاصه شود.

تا اطلاع ثانوی همین‌که نشون بدی کاری انجام دادی یعنی انجامش دادی نباید به فکر یه تحول واقعی باشی.

نقلید اساس رشته‌های کاری ماست... هیچی نداری از خودت فقط باید ادعا کنی یه چیزی داری.

چرا که در نهایت «تو کارمندی کافیه وانمود کنی کار انجام دادی... مثل اندیشمند و محقق با تو برخورد نمی‌شه نهایتاً تو کارمند یه سازمانی باید فرمالیته کاراتو انجام بدی».

۵. بررسی یافته‌ها

انقلاب ایران به نظم دسترسی محدودی شکل داد که طی نیم قرن اخیر اغلب در «وضعیت پایه» قرار داشته و به ندرت به ویژگی‌های «بلوغ» دست یافته است. در چنین نظامی، رانت‌های ناشی از انحصار، تأثیر بسیاری بر تعیین قواعد میدان‌های مختلف بر اساس منویات جناح‌های مختلف ائتلاف مسلط دارند. تعیین قواعد، استانداردها، جایگاه‌ها، سرمایه‌های مشروع و حتی افراد، بخشی از مداخلات همیشگی ائتلاف مسلط بوده است که عمدتاً از طریق بوروکراسی، میدان‌های گوناگون را متأثر ساخته است. بوروکراسی اساساً عرصه‌ای فنی است که تضادهای سایر میدان‌ها در آن صورت می‌پذیرد (بورديو، ۱۳۹۷، ۵۳۸). بوروکراسی همچنین عرصه توزیع رانتی است که جناح‌های مختلف سیاسی از آن برای تغییر توازن قدرت به نفع خود استفاده می‌کنند (فوکویاما، ۱۳۹۷). بوروکراسی موجود در میدان علم نیز متأثر از این مداخلات است. بر این مبنا با فهم منطق تولید و توزیع رانت در نظم دسترسی محدود و ماهیت ارتباط ائتلاف مسلط در میدان سیاست با میدان بوروکراسی می‌توان به درک درستی از میدان دانشگاهی در علوم اجتماعی ایران دست یافت.

میدان سیاست همواره در تعیین قوانین و شکل دادن به قواعد در میدان‌های مختلف نقشی محوری ایفا می‌کند اما در نظام‌های گوناگون شیوه و گستره این نقش‌آفرینی متفاوت است. مصاحبه‌های این تحقیق و مستندات بسیار دیگر نشان می‌دهند که تأثیر میدان سیاست بر میدان دانشگاهی علم اجتماعی، عمدتاً ایجابی، سلطه‌گرانه و یک‌طرفه بوده است. میدان سیاست، عمدتاً با دستکاری قواعد میدان علم، آن را به شیوه‌های خاصی منحرف می‌کند. شیوه‌هایی که تا حد زیادی متأثر از منازعات میان نخبگان ائتلاف مسلط و نحوه توزیع قدرت در میان آن‌هاست. در این میان به‌ویژه تفاوت علوم انسانی و اجتماعی با علوم طبیعی، امکان دست‌اندازی میدان سیاست در میدان‌های علوم دسته اول را بیشتر می‌کند. در نتیجه، حوزه تولید علم اجتماعی به عرصه توزیع رانتی بدل می‌شود که هدف آن افزایش منابع جناح‌هایی بر ضد جناح‌های دیگر و دستیابی به سلطه تام است.

مداخلات گوناگون میدان سیاست درکنار مسائل متعدد درون میدان علم اجتماعی، این میدان را چندپاره کرده است. اصولاً بازارهای گوناگون (در معنای عام بازار که به مبادلات و روابط میدان علم نیز قابل تعمیم است) در نظم نهادی نامولد و مبتنی بر رانت چندپاره هستند (درمورد میدان اقتصاد رجوع کنید به: تورنل و لین^۱، ۱۹۹۹؛ درخصوص میدان سیاست و بورکراسی رجوع کنید به: به میگدال، ۱۳۹۵؛ فوکویاما، ۱۳۹۷). نحوه ارتباط میدانهای دانشگاهی و غیردانشگاهی (در دل میدان واحد علوم اجتماعی) تأثیر زیادی بر سازوکارهای تولید علم اجتماعی در ایران دارد. ایجاد میدانهای آکادمیک و غیرآکادمیک تا حدود زیادی به تفکیک بخشهای رسمی و غیررسمی در میدان اقتصاد در یک نظم رانتهایی شبیه است و نه تفکیکی مبتنی بر دولتی یا غیردولتی بودن سازمانها در نظمهای دسترسی باز.

به دلیل کنترل بوروکراتیک و سیاسی بیشتر بر میدان آکادمیک در قیاس با میدان غیرآکادمیک، اولی در پیگیری پروژههای تحقیقاتی و پیشگامی در گفتمانسازی آزادی عمل کمتری دارد. افزون بر آن محدودیت میدان غیرآکادمیک در دستیابی به انواع سرمایههای خاص، که در حوزه آکادمیک سهل الوصول تراند، باعث می شود این میدان به دنبال برجسته سازی گفتمانهایی باشد که در بخش رسمی امکان تولید کمتری دارد. این امر چندان ربطی به نزدیکی بخش مزبور به «واقعیت های جامعه» ندارد، بلکه منطق تمایزیابی و کسب سرمایه در میدان محرک و سائق آن است. هژمون شدن گفتمانهایی که عمدتاً توسط میدان غیرآکادمیک نمایندگی می شوند، واکنش های خاص خود را در بخش آکادمیک نیز به دنبال خواهد داشت: واکنش هایی از جنس پذیرش و عمل در ذیل گفتمان های ویژه و یا نفی آنها و تلاش جهت هژمون نمودن گفتمان های متضاد. همچنین در شرایطی که میدان آکادمیک از امکانات بیشتری برای ورود به میدان دولت و اقتصاد برخوردار است، نوعی جدال میان دو شکل از تحقیقات (نظری و تجربی) با انتساب آنها به دو میدان مزبور (اولی به میدان غیرآکادمیک و دومی به میدان آکادمیک) به وجود می آید که تا حد زیادی به منطق تمایز در کلیت میدان علم اجتماعی باز می گردد.

از سوی دیگر، در میدان دانشگاهی، به دلیل سازوکارهای نظارت، ارتقا و کسب سرمایه، اغلب آثار پژوهشی شکل مقاله دارند اما در بخش غیردانشگاهی، به واسطه نبود سازوکارهای فرمال نظارت و ارتقا در بخش دانشگاهی و نیز سختی دسترسی به نشریات اکادمیک، چاپ کتاب مسیر بهتری برای تولید ارزش است. این امر نیز به نوبه خود از یک سو بخش دانشگاهی را نسبت به بخش غیردانشگاهی در وضعیت بسته‌تر و محدودتری قرار می‌دهد و امکان پیوند عمومی آن با جامعه را کاهش می‌دهد و از سوی دیگر امکان گفتمان‌سازی در عرصه‌های مختلف را برای بخش دوم بیشتر می‌کند. همین مسئله، میدان اکادمیک را از جهات فراوان دنباله‌رو میدان دیگر قرار می‌دهد. خیل عظیم جایگاه‌هایی که بدون منطق علمی و صرفاً به‌منظور توزیع رانت ایجاد می‌شوند در کنار افرادی که بدون برخورداری از سرمایه‌های مشروع در میدان، جایگاه‌ها را اشغال می‌کنند و در کنار آن حذف جایگاه‌ها و افراد مرتبط با میدان، به نوعی از طرد منجر شده است که پیامد آن خروج بخش مهمی از نیروهای کارآمد از میدان دانشگاهی (و حتی غیردانشگاهی) است. این مسئله نیز نوع دیگری از چندپارگی را مشخصاً در میدان اکادمیک به وجود می‌آورد. حضور افرادی که صرفاً به واسطه رانت وارد میدان شده‌اند در کنار کسانی که بهره‌ای از سرمایه‌های خاص میدان دارند، امکان تبادلات علمی را شدیداً محدود کرده است و درعین حال انگیزه کار مولد در محدوده قواعد میدان را از میان برده است. این بی‌انگیزگی در مورد نیروهای کارآمد و مستعد شدیدتر است.

انفجار دانشگاه‌ها و رشته‌های دانشگاهی در حوزه علوم اجتماعی (که خود بخشی از فرایندهای توزیع رانت میان اعضای ائتلاف مسلط بوده است) نیز به این چندپارگی افزوده است. چرا که افراد بسیاری را بدون داشتن حتی کمترین شایستگی‌ها به میدان وارد نموده است. در ساحت قوانین و استانداردها نیز شاهد چندپارگی هستیم. چنانکه در میدان دانشگاهی چندین استاندارد وجود دارد که گاه حتی در تضاد با هم قرار می‌گیرند. تقابل گفتمانی حوزه علمیه و دانشگاه نیز که با برآمدن دولت روحانیون در ایران ابعادی ویژه پیدا کرد، و اتکای هسته سخت دولت جمهوری اسلامی بر بخشی از نیروهای حوزوی، حتی قانون‌گذاری در این میدان را به عامل تضعیف نهادها بدل نموده است.

در مجموع وجود انواع سهمیه‌های جذب (برای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و دانشجویان)، مداخله مستقیم در تعیین جایگاه افراد، تحمیل افرادی غیرمرتبط با میدان برای بهره‌گیری از رانت‌های توزیع شده در قالب سرمایه فرهنگی نهادی (مدیران دولت، نظامیان، حوزویان، ...)، کنترل محتوای دانش تولید شده و حتی تعیین قواعد از سوی افرادی که کمترین قرابت را با میدان علم اجتماعی دارند، میدان آکادمیک را تا حد زیادی تحت سلطه میدان سیاست قرار داده، آن را چندپاره نموده و امکان نهادمندی و ایجاد رویه‌های پایدار را از آن سلب نموده است. وجود رانت‌ها در میدان غیرآکادمیک نیز با کم‌وکیف متفاوت مشهود است. اما آزادی نسبی در این بخش، امکانات آن را برای دستیابی به تعریفی از «علم اصیل» افزایش می‌دهد و راه را برای ایجاد منطق بنیادین میدان و مشروعیت بخشی به انواع سرمایه‌ها باز می‌کند. اگرچه بخش غیردانشگاهی که از بسیاری از معیارهای دانشگاهی تبعیت نمی‌کند به لحاظ منطقی می‌تواند خلأ موجود در بخش دانشگاهی را مرتفع سازد، اما در عمل تأثیرپذیری این بخش از قواعد، کنترل‌ها و نظارت‌های میدان سیاست به علاوه انواع روابط پیچیده میان بخش‌های دانشگاهی و غیردانشگاهی، آن را نیز به پایه دیگری برای ناهدامندی بدل نموده است. ضمن آنکه محدودیت بخش غیردانشگاهی در دسترسی به میدان دولت و منابع مادی و سازمانی آن، می‌تواند پیوند دانش تولیدشده در این بخش را با مسائل انضمامی میدان‌های مختلف کاهش دهد.

لازم به ذکر است که میدان سیاست در بسیاری از زمینه‌ها مداخله مستقیم ندارد. مداخلات کلی میدان سیاست از طریق توزیع رانت و برهم‌زدن قواعد میدان علم، شرایطی را بر میدان علم اجتماعی حاکم می‌کند که در بسیاری از موارد، بدون مداخله مستقیم نیروهای سیاسی و یا حتی در مواردی بدون خواست جناح‌های ائتلاف مسلط، رویه‌های نامولد را بر آن حاکم می‌گرداند.

اما این محدودیت و یک‌طرفه بودن، تنها در ارتباط میدان آکادمیک با میدان سیاست دیده نمی‌شود. بلکه این یک سویگی و ارتباط محدود و یک‌طرفه با خرده‌میدان‌های

مختلف در میدان‌های اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، از همان آغاز، امنیت شغلی و اقتصادی را به معضلی کلیدی برای پژوهشگران این حوزه بدل می‌سازد. در این شرایط، بقای در میدان و به دست آوردن یک شغل دانشگاهی، از محدود امکانات قابل اتکاست که سرمایه فرهنگی و اقتصادی را در یک جایگاه جمع می‌کند. این در حالی است که ظرفیت‌های مربوطه بسیار محدود هستند و دستیابی به آنها نیز نیازمند بهره‌مندی از رانت یا «شبکه‌های پشتیبان» است. این معضل نیز امکان ایجاد پژوهش‌های گسترده، طولانی و ماندگار را تا حد زیادی کاهش می‌دهد.

یکی از مهم‌ترین عواملی که «مقیاس» بازارها در میدان را شدیداً کم کرده و بدین طریق رانت‌های مولد را تقلیل داده و میزان رانت‌های نامولد را به شدت افزایش می‌دهد، نفس زبان است. با توجه به محدودیت زبان فارسی، ضعف در یادگیری زبان‌های خارجی و نیز انواع محدودیت‌ها بر توسعه روابط با کشورهای منطقه و جهان، که به‌طور کامل ریشه در ویژگی‌ها و مطالبات میدان سیاست دارد، امکان دستیابی به «صرفه‌های مقیاس پژوهشی» برای کنشگران این حوزه از بین رفته است. حتی شرکت در همایش‌های بین‌المللی و چاپ مقالات و کتب به زبان‌های دیگر نیز به جز در معدودی از موارد، نه تنها عامل پیوند اجتماعات علمی داخل و خارج از کشور نبوده است بلکه خود به رانتی برای افراد و گروه‌های مختلف بدل شده و یا در بهترین حالت، به پروژه‌های شخصی و محدود افرادی مربوط است که از پیوند چندان وثیقی با میدان علم اجتماعی برخوردار نیستند یا به هر دلیلی پروژه خود را در فضای داخل، عمومی نمی‌کنند و توسعه نمی‌دهند. منابع چنین پیوندهای محدودی نیز عمدتاً در اختیار دانشگاهیان قرار دارد و به همین دلیل است که فضاها و غیردانشگاهی که بیش از فضای دانشگاهی قادرند از این محدودیت‌ها رهایی یابند اغلب از چنین منابعی بی‌بهره‌اند؛ فرصت‌های مطالعاتی یا فرصت چاپ مقالات در نشریات دانشگاهی برای آن‌ها بسیار محدود است و این امر سبب می‌شود بخش غیردانشگاهی حتی بیش از بخش آکادمیک به نوعی «حصر در میدان» دچار شود.

از سوی دیگر پیوندهای ضعیف با دیاسپورای علمی خارج از کشور در این حوزه سبب می‌شود که نه اعضای این دیاسپورا با مسائل انضمامی کشور به نحو درست مواجه شوند و نه بازیگران میدان در داخل کشور بتوانند از ذخیره دانش آنها برخوردار شوند. این مسئله که متأثر از جهت‌گیری‌های کاملاً سیاسی بخشی از ائتلاف مسلط است، نه تنها به ضعف هر دو سو منجر شده است، بلکه تنها مسیر پیوند بین این دو جریان موازی در داخل و خارج از کشور را کپی‌های دست‌چندم آثار دیاسپورا در داخل و استفاده‌ابزاری از افراد داخل کشور برای جمع‌آوری داده برای کسانی که در خارج به سر می‌برند قرار داده است. همچنین اجماع گسترده‌ای وجود دارد که در صورت وجود شبکه گسترده پشتیبان، چاپ مقالات خارجی فاقد استاندارد، امری آسان است که البته تأثیری بر توسعه میدان علم و یا حتی شناخته‌شدن نویسندگان در اجتماعات علمی خارج از کشور ندارد. چاپ گسترده مقالات نویسندگان داخل کشور در بعضی از مجلات خاص در دوره‌های زمانی مشخص و یا ترتیب نویسنده‌گانی که نام آن‌ها در چندین مقاله مشترک در مجلات خارجی ذکر شده، خود نمایانگر وجود شبکه‌هایی است که به تدوین و چاپ این مقالات یاری می‌رسانند بی‌آنکه مبانی و استانداردهای علمی را رعایت کنند. در مجموع، بسته‌بودن میدان به روی سایر میدان‌ها و مسیرهای عمدتاً محدود، یک‌طرفه و نامولد (که مبتنی بر استانداردهای پذیرفته شده میدان علم نیستند) برای ارتباط میدان علم اجتماعی با سایر میدان‌ها، به درخودبستگی و کاهش مقیاس‌های تولیدی و بالتبع تضعیف میدان منجر می‌شود.

از حیث سرمایه بازیگران میدان نیز شاهدیم که نه تنها افراد وارد شده به این حوزه از حجم و ترکیب بالا و مناسبی از انواع سرمایه برخوردار نیستند، بلکه تحصیل یا پژوهش در این حوزه نیز مسیر مطمئنی برای دستیابی به انواع سرمایه و ارتقای جایگاه طبقاتی مهیا نمی‌سازد. به دلیل درخودبستگی میدان و وجود استانداردهای چندگانه و انواع رانت، به ویژه امکان تبدیل سرمایه‌های فرهنگی و نمادین به سرمایه‌های اقتصادی پایین است. این امر مسیرهای کار مولد را از میان برده و فرایندهای رانتی را تشدید نموده است. در این شرایط اغلب پژوهشگران به ویژه در دانشگاه‌ها، از شبکه‌سازی برای افزایش سرمایه و

ارتقای جایگاه بهره می‌برند. انواع طرح‌های سازمانی و شبکه‌های دانشگاهی - بوروکراتیکی که هم‌زمان پژوهشگران و بوروکرات‌های سازمان‌های عمدتاً دولتی را از انواع سرمایه‌ها برخوردار می‌سازد، شاهی بر این مدعا است. ایجاد تیپ‌هایی نظیر «کارچاق‌کن‌های پژوهشی» که طیف گسترده‌ای از کارمندان ادارات تا دانشجویان و اعضای هیئت علمی و پژوهشگران غیردانشگاهی را دربرمی‌گیرد، از پیامدهای ایجاد چنین شبکه‌هایی است. بسیاری از پژوهش‌های این حوزه نه حاصل دغدغه پژوهشگران بلکه حاصل اتصال به این شبکه‌ها و اخذ این دسته طرح‌هاست. این طرح‌ها خود به عنوان رانت‌هایی ارائه می‌شوند که افراد برخوردار از سرمایه اجتماعی یا نمادین به آنها دسترسی دارند و برخورداری از انواع سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، نمادین و اجتماعی را نیز در پی خواهند داشت.

با این حال چنین پژوهش‌هایی نه به برنامه‌های تحقیقاتی علمی منجر می‌شوند و نه ارتباط میدان علوم اجتماعی با سایر میدان‌ها را تسهیل می‌نمایند. همچنین بسیاری از کسانی که این طرح‌ها را در واقع انجام می‌دهند از مواهب مادی و معنوی آن بی‌بهره‌اند. همین مسئله تخصیص غیرعادلانه پاداش‌ها و مزایا، به جای آنکه شبکه‌های پژوهشی را تقویت کند به کاهش انگیزه برای ایجاد این شبکه‌ها یا عضویت در آن‌ها منجر می‌شود. در بسیاری از موارد به منظور «حفظ بازار انحصاری»، این پژوهش‌ها حتی در اجتماع علمی معرفی نمی‌شوند. افرادی که در این شبکه‌ها فعالیت می‌کنند عملاً منابع لازم برای پروژه‌های تحقیقاتی علمی را «می‌ربایند» اما همین امر در مواردی اعتبار آن‌ها را در میدان کاهش می‌دهد و به افزایش شکاف میان این پژوهش‌ها با پژوهش‌های «علمی» منجر می‌شود. وجود این نوع پروژه‌ها و گستردگی و تنوع عجیب مقالات و کتاب‌هایی که توسط پژوهشگران نوشته می‌شود، اما نمایانگر هیچ خط‌سیر فکری یا حتی حوزه پژوهشی مشخصی نیستند؛ و همچنین، تعداد زیاد آثاری که از دل پایان‌نامه‌های دانشجویی یا پروژه‌های سازمانی بیرون می‌آیند و اغلب بدون مشارکت اعضای هیئت علمی نگاشته می‌شوند و به ناگزیر اسم اساتید راهنما و مشاور، بدون هیچ سهمی در نگارش، را بر خود

دارند، به ایجاد زنجیره‌های ارزش کم‌عمق منجر می‌شوند و در نهایت به «اقتصاد کثیفی» دامن می‌زنند که در آن سرمایه زیادی به بهای کاهش ظرفیت‌های میدان تولید می‌شود. وجود انواع واژگان و نظریات لوکس و بی‌ارتباط با موقعیت و معرفی انواع «برندها» در قالب نظریه‌ها، کتاب‌ها و متفکران که هر از گاهی به مودی در اجتماع علمی بدل می‌شوند و موجی موقت را ایجاد می‌کنند، از مظاهر چنین اقتصاد کثیفی است. در چنین وضعیتی آنچه مرتون «اثر متی»^۱ می‌خواند به قاعده‌ای کلیدی در میدان بدل می‌شود: ارجاع بیشتر به کسی که ارجاعات بسیاری به او وجود دارد (کنوبلاخ، ۱۳۹۰). اما درون نظامی رانتی، ماهیت محل ارجاع، در دل فرایندهای ارجاع گم می‌شود و بدین ترتیب عناوین، الفاظ و افرادی با کمترین میزان توان آکادمیک به جای توانمندی‌های علمی، وسعت و دقت نظر و تجربیات عمیق اجرایی که قابلیت ترجمه به زبان نظری داشته باشند می‌نشینند. بدین ترتیب پاداش‌ها به کار مولد اختصاص نمی‌یابند، سرسپردگی به قاعده میدان سیاست و یا اتکا بر شبکه‌های مزیت می‌تواند پاداش ایجاد کند و نظام نامتناسب تخصیص پاداش‌های مادی و غیرمادی انگیزه افراد را برای انجام کار مولد کم می‌کند. تا جایی که در موارد معدودی که چنین پروژه‌هایی ایجاد می‌شوند، صرفاً اخلاقیات و انگیزه‌های فردی پشتیبان آن‌هاست.

در دل این نظم دسترسی محدود، تعیین جایگاه‌ها نیز تاحدزیادی به واسطه مداخلات میدان سیاست و ائتلاف مسلط صورت می‌گیرد، بنابراین، قرار گرفتن افراد در جایگاه‌ها، «لزوماً» ارتباطی با حجم سرمایه‌های مشروع آن‌ها در میدان ندارد. ماهیت چنین نظامی اقتضا می‌کند که نه تنها بسیاری از تصمیم‌سازان و قاعده‌گذاران از سرمایه مشروع در میدان تهی باشند، بلکه حتی در تقابل با نظم میدان و سازوکارهای تولید ارزش در آن قرار گیرند. در این شرایط، جایگاه در میدان دانشگاهی به ویژه در بخش رسمی، به طرز عجیبی با جهت‌گیری منفی نسبت به قواعد میدان نسبت مستقیم دارد. افرادی که از جایگاه واقعی خود باخبراند، از جایگاه رانتی خود برای تخریب و حتی تحقیر قواعد و کسانی که به آن

قواعد پایبند هستند استفاده می‌کنند. چرا که یا از بی‌بهره بودن خود از سرمایه‌های مشروع در میدان مطلع هستند و هویت خود را در تقابل با آن تعریف می‌کنند و یا اساساً خود را نه در پیوند با منطق آن، بلکه در پیوند با امنیت و بقای ائتلاف مسلط تعریف نموده‌اند و هر نوع ناهمخوانی با این منطق را به معضلی امنیتی بدل می‌سازند. این مسئله، «امنیتی‌سازی» را به چالشی اساسی برای تمامی بازیگران بدل می‌سازد. بدین ترتیب، در شرایطی که علوم اجتماعی نیازمند مداخله جدی در عرصه عمومی است، خواست میدان سیاست، بیش از تحلیل دقیق وقایع، وفاداری به چارچوب سیاسی و ایدئولوژیک است.

نامانی اقتصادی، سیاسی و سازمانی در میدان، وجود امنیت را به یکی از وجوه اصلی سازنده آن بدل می‌کند. به نحوی که هر نوع تحول در این حوزه، به تحول در فرایندهای امنیتی‌سازی بستگی دارد. نفس بقای افراد در میدان دانشگاهی تا حدود زیادی به سازوکارهایی بستگی دارد که با منطق بنیادین و کارایی آن در تضاد قرار می‌گیرند. رقابت بر سر تسخیر جایگاه‌ها نیز که با هر دور چرخش تعارض‌آمیز، خشن و محدود نخبگان در ائتلاف مسلط وجوه خطرناک‌تری پیدا می‌کند، امنیت افراد را در میدان علم بیشتر به چالش می‌کشد. این امر سبب می‌شود فرایندهای «امنیتی‌سازی» که به صورت مداوم تشدید می‌شوند، گستره مسائلی را که اعضای میدان از ورود به آنها منع می‌شوند افزایش دهند. در چنین شرایطی مواجهه مستقیم با میدان‌های مختلف و ارائه تحلیل در مورد مسائل «چالش‌برانگیز» می‌تواند افراد را در تقابل جدی با میدان سیاست قرار دهد. این موضوع نه تنها جایگاه افراد در میدان آکادمیک را به چالش می‌کشد و یا از آغاز اجازه ورود به چنین بخشی را نمی‌دهد، بلکه در میدان پژوهشی خارج از دانشگاه نیز امکانات دستیابی به سرمایه‌های اقتصادی را محدود می‌کند و برای افراد انواع نامانی ایجاد می‌کند. این امر با وجود بحران‌های اقتصادی یک دهه اخیر، بسیاری از افراد را وادار می‌کند، در جست‌وجوی حاشیه امن، از هرگونه مداخله در مسائل سیاسی و حتی اقتصادی و اجتماعی بپرهیزند و «مسیرهای بی‌خطر» را برای دستیابی به انواع سرمایه دنبال نمایند. این روندها در بسیاری موارد در تقابل با توسعه توان تحلیل تجربی و نظری و ایجاد

برنامه‌های پژوهشی بلند مدت (که تنها در سایه امنیت ایجاد می‌شوند) قرار می‌گیرند. بدین ترتیب اتکا بر روندهای صوری^۱ سازمانی (مقاله‌سازی، افزایش تعداد پایان‌نامه‌ها، اخذ پروژه‌های سازمانی، قرارگرفتن در پست‌های اداری دانشگاهی و پژوهشی، ...) مسیر جایگزین مناسب‌تری برای ارتقا در ضمن بهره‌مندی از امنیت است. امری که به «اداری‌سازی» میدان علم منجر می‌شود و پروژه‌های تحقیقاتی علمی را به پروژه‌های اداری بدل می‌نماید. همین مسئله، دو روند رو به گسترش در عرصه‌های اکادمیک را توضیح می‌دهد: آموزش‌گرایی به جای پژوهش‌گرایی و اخذ دروس بی‌خطر.

در این بین، استراتژی جمعی دستیابی به «امنیت پایه»، ایجاد «شبکه‌های پشتیبانی» است که افراد را در مقابل ناامنی‌های سیاسی، اقتصادی و حتی سازمانی حفاظت کنند. این شبکه‌ها در نظم نامولد دسترسی محدود، ضرورتاً در قالب «شبکه‌های توزیع رانت» ایجاد می‌شوند و به همین دلیل سرمایه اجتماعی منفی و مخرب این شبکه‌ها از گسترش و گشودگی آن‌ها (و سایر شبکه‌های مرتبط) جلوگیری می‌کند. تأکید بعضی از مصاحبه‌شوندگان بر نبود «نقدهای سازنده» و یا وجود «مناسک تمجید و تکریم» به جای گفت‌وگوهای انتقادی از همین مسئله ناشی می‌شود. در بسیاری از موارد امتیاز فرد، ناشی از اتصال او به شبکه‌های پشتیبان خاص است و نه دانش یا ایده‌های خاص یا برنامه پژوهشی که در دل آن کار می‌کند. در نتیجه، این شبکه‌ها هستند که جایگاه‌ها را تعیین و تأیید می‌کنند. قبیله‌گرایی ناشی از سرمایه‌های اجتماعی مخرب این شبکه‌ها از طریق انواع رسانه‌ها، سازمان‌ها و شبکه‌های درون و بیرون میدان، دو میدان دانشگاهی و غیردانشگاهی را به یکدیگر پیوند می‌دهد. اما چنین پیوندی کمتر به توسعه برنامه‌های پژوهشی در هر دو بخش یاری می‌رساند، بلکه صرفاً موجب تقویت شبکه‌ها می‌شود.

بدین ترتیب بخش اعظم سرمایه تولیدشده در میدان، نه از راه تمرکز طولانی بر توسعه روابط اجتماعی و جذب منابع مالی برای پروژه‌های تحقیقاتی علمی، بلکه از طریق ایجاد شبکه‌هایی خلق می‌شود که گستره‌ای وسیع و کم‌عمق از طرح‌های اجرایی برای ادارات،

پایان‌نامه‌ها، مقالات، کتب و سایر مسیرها را به‌عنوان منابع صوری کسب و ارتقای جایگاه فراهم می‌آورند و در عین حال در مقابل مداخلات گسترده میدان سیاست از اعضای خود حمایت می‌کنند. بی‌دلیل نیست که چنین شبکه‌هایی بیش از آنکه بر پروژه‌های علمی بازیگران بنا شده باشند، بر وابستگی‌های سیاسی و جناحی آنها استوارند. قدرت این شبکه‌ها گاه حتی به برآمدن دانشکده‌ها، رشته‌ها، گروه‌ها و پژوهشکده‌هایی منجر می‌شود که قرار است طیف ناهمگونی از افراد با تحصیلات متفاوت را در کنار هم جای دهد و آنان را از رانت دولتی برخوردار سازد. سازمان‌هایی که با این مکانیزم ایجاد می‌شوند نه دستور کار مشخصی دارند و نه حتی منابع علمی معلومی. با این وجود از امکان قانونی جذب و آموزش دانشجویانی برخوردارند که گاه حتی فقط یک مقطع (اغلب کارشناسی ارشد) را در یک رشته یا گرایش خاص می‌گذرانند، بی‌آنکه مدرک تحصیلی آنها ارتباط خاصی با دوره‌های تحصیلی پیشین و پسین آنها داشته باشد. گاه در خارج از مرزهای این کشور نمی‌توان گرایش یا رشته‌ای با عنوان مربوطه پیدا کرد و این مسئله کار فارغ‌التحصیلان آنها را سخت‌تر می‌کند. حتی اساتید این رشته‌ها نیز نمی‌دانند که قرار است چه چیزی را با چه هدفی تدریس کنند. آنها فقط آمده‌اند تا از رانتی برخوردار باشند که اگر به آنان اختصاص نیابد نصیب دیگرانی در شبکه‌های پشتیبان رقیب خواهد شد.

اما وضعیت سرمایه‌ها و جایگاه‌ها و مسیرهای دسترسی در میدان، پیوندی وثیق با عادت‌واره‌های بازیگران دارند و از آن جدا نیستند. عادت‌واره‌ها به مثابه «ساختارهای ساختاریافته‌ای» که با حضور پایدار در موقعیت‌های برخورد از حجم و ترکیب سرمایه‌های خاص شکل می‌گیرند، به‌نوبه خود همچون «ساختارهای ساخت‌دهنده» عمل می‌کنند و به «رفتارهای روال‌مند» منجر می‌شوند. چنانکه دیدیم، «شورشی نامیدن دانشجویان حوزه علوم اجتماعی» و انتساب روحیه «انقلابی» به محتوای «انتقادی» دروس آنها، بدون استفاده از «واسطه‌های تحلیلی» میدان و عادت‌واره صورت می‌گیرد. باین حال باید در کاربرد مضامین محتاط بود. «اندیشه انتقادی» ضرورتاً به اندیشه مکاتب و یا جریان‌های خاص فکری اطلاق نمی‌شود. اندیشه‌ای که در یک مختصات تاریخی وجه انتقادی دارد،

می‌تواند در مختصات دیگری وجهی محافظه‌کار بیابد. در عین حال اگرچه جایگاه‌های طبقاتی، قومی، مذهبی و ... امکان پذیرش مجموعه‌ای از ایده‌ها را افزایش می‌دهند، اما بدون وساطت میدان و عادت‌واره‌ها نمی‌توان سازوکارهای ارتباطی را به درستی روشن نمود. عادت‌واره‌های ایجادشده در میدان‌های مختلف اغلب مسیری برای ایجاد رفتارهای روال‌مند در میدان‌های دیگر ایجاد می‌کنند. بسیاری از عادت‌واره‌های برآمده از زیستن در موقعیت‌های مختلف، افراد واردشده به این میدان را اسیر توانش‌های زبانی پایین، رویکردهای غیرتحلیلی، گفت‌وگوناپذیری و رویکردهای غیرنقدانه می‌سازد. پذیرش بی‌چون‌وچرای دیدگاه‌هایی که «انتقادی» خوانده می‌شوند در بسیاری از موارد ارتباطی با محتوای این دیدگاه‌ها (که در مختصات تاریخی موجود وجوه غیرانتقادی فراوانی دارند) ندارد؛ بلکه با عادت‌واره‌هایی مرتبط است که هرآنچه به ذهن نزدیک باشد را، به واسطه سوگیری‌های تأییدیِ ذهن، تا حد امری مقدس بالا برده و ستایش می‌کند. در چنین شرایطی هر اندازه اساتید دانشگاه به ورطه محافظه‌کاری سقوط می‌کنند، پژوهشگران غیراکادمیک و خیل عظیم دانشجویان به‌ویژه در دوره‌های پایین‌تر تحصیلی می‌توانند نظرات و رفتارهایی بروز دهند که شورشی یا انتقادی خوانده می‌شوند، بی‌آن‌که ارتباط مستقیمی با پایگاه اجتماعی و اقتصادی این افراد داشته باشند؛ چراکه همین افراد در میدان دیگری به واسطه عادت‌واره‌های خاص خود می‌توانند رفتاری کاملاً متضاد بروز دهند.

نظام احساسات نیز به تقویت این سازوکارها یاری می‌رساند. به خصوص دانشجویان به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی بازتولید این علوم در اغلب موارد حتی به رشته‌های تحصیلی خود علاقمند نیز نیستند. نه علاقه‌ای وجود دارد و نه وعده مهارت‌آموزی برای تبدیل به سرمایه اقتصادی. این امر آن‌ها را بیشتر مستعد پذیرش استانداردهای غیرعلمی می‌سازد. به‌ویژه روابط عاطفی با یک فرد دانشگاهی می‌تواند افراد دیگر را مطیع نظرات او سازد، بی‌آنکه این نظرات حتی به خوبی درک شده باشند. سایر اعضای اجتماعات علمی نیز عمدتاً در قالب حلقه‌های دوستی یا منفعت‌گرد می‌آیند و از همین روست که ایجاد شبکه‌های گسترده پژوهشی با اتکا بر روابط درون میدان چندان قابل انتظار نیست.

پیش‌تر در خصوص تفکیک میدان‌ها (در معنای وسیع‌تر خرده‌میدان‌ها)ی آکادمیک و غیر آکادمیک و تضاد گفتمانی و سازوکارهای تابعیت بخش آکادمیک از غیر آکادمیک صحبت کردیم. به ویژه در زمینه نوع تولیدات (مقاله یا کتاب) توضیح دادیم که سازوکارهای پیشروی و پیروی هر بخش چگونه به وجود می‌آیند. با این حال، مطابق مستندات تحقیق حاضر، می‌توان گفت کتب تألیفی و ترجمه‌ای نگارش‌یافته در میدان غیر آکادمیک نیز زنجیره‌های ارزشی را ایجاد می‌کنند که بعضی از مصاحبه‌شوندگان، از آن‌ها در قالب مضامین «لوکس فروشی»، «بنجل فروشی»، «همه‌چیز فروشی»، «همه‌چیزدانی»، «مدگرایی»، «دلالتی ترجمه‌ای»، و... یاد می‌کنند؛ نوعی از «مصرف تظاهری» واژگان، مفاهیم، متفکران و مکاتب فکری که در بسیاری از موارد خود به ایجاد میدان بسته‌ای یاری می‌رسانند که جهان گفتمانی خاص خود را در قطع پیوند با جهان‌های گفتمانی دیگر بر می‌سازند. مسائلی که سال‌ها ذهن پژوهشگران را به خود مشغول می‌کنند، بی‌آنکه حل آن‌ها کمکی به درک مختصات تاریخی وضعیت کند، و واژگانی که امروز مُد می‌شوند و فردا جای خود را به مُدهای دیگری می‌دهند، بی‌آن‌که به شیوه‌ای انتقادی در سنت‌های نظری مشخص بسط یابند. پیامد این وضع شکلی از مناسک‌گرایی است که خود را در تمامی رخدادهای دانشگاهی و غیردانشگاهی مربوطه نشان می‌دهد. همایش‌ها، مناظره‌ها، سخنرانی‌ها و نشست‌های علمی، با وجود تمام آثار مثبتی که دارند، فرمالیسم و سطحیت را عمق می‌بخشند. توسعه فرهنگ شفاهی، همه‌چیزدانی، از شاخه‌ای به شاخه دیگر پریدن، مواجهه سطحی با خیل عظیمی از موضوعات به جای تمرکز بر حوزه‌ها و موضوعات مشخص، فقدان پژوهش‌های دامنه‌دار، عمیق و معتبر و در مجموع قراردادن «مدهای علمی» به جای تعمیق «سنت‌های نظری» (که می‌توان آن را نوعی از مدگرایی دانشگاهی خواند)، از مظاهر و پیامدها و هم‌زمان علل منفی این شکل از مناسک‌گرایی است. انرژی‌های عاطفی برآمده از چنین مناسکی، لازمه تداوم میدان هستند اما نوع این انرژی‌های عاطفی می‌تواند به انحراف میدان از قواعد خود منجر شود.^۱

۱. هرچند مناسک عامل اصلی تداوم هر میدانی است، اما مناسک‌گرایی و محوریت شکل به جای کارکرد می‌تواند به انحراف میدان از قواعد مطلوب خود منجر شود.

در پیوند با همین مناسک‌گرایی و مسائل مربوط به نظام عواطف و توانش‌های فرهنگی - زبانی در میدان است که «سلبریتی‌های دانشگاهی» زاده می‌شوند. سازوکارهای تولید مشاهیر در جهان جدید پیچیده و چندوجهی است؛ با این وجود، شهرت را می‌توان دالی تهی دانست که مدل‌های نامتعیین خویش را ایجاد می‌کند. به‌طور مشخص در میدان علم اجتماعی، ایده‌ها (به‌عنوان محور و ماهیت میدان) نیستند که مشاهیر را به وجود می‌آورند، بلکه این چهره‌های مشهور هستند که صاحب ایده نمایانده می‌شوند یا ایده‌های آن‌ها، هرچه که باشد، جدی گرفته می‌شود. درواقع، افراد اول مشهور می‌شوند و بعد دیگران (در داخل یا بیرون از میدان) به دنبال شناخت ایده‌های آن‌ها می‌روند و شاید هرگز چنین تلاشی را نیز انجام ندهند: مشهور صرفاً مشهور است با ایده یا بدون آن.

با توجه به سازوکارهای مطروحه، عجیب نیست که تأیید افراد در میدان دانشگاهی (و حتی غیردانشگاهی) علوم اجتماعی نیز، بیش از آن‌که بر قواعد مورد پذیرش در میدان استوار باشد، بر تأیید میدان سیاست یا برخورداری از سرمایه‌های غیرمشروع در میدان متکی است. این مسئله سبب می‌شود که بسیاری از سازوکارهای کسب اعتبار ارتباط چندانی با توان علمی افراد نداشته باشد. از همان آغاز ورود به میدان، فرایندهای تأیید غیرمعتبر، تعیین می‌کنند که آیا افراد شایسته ورود به آن هستند یا خیر. این فرایندها در مواردی آن‌چنان قوی هستند که حتی حضور یا غیاب افراد در میدان را نیز تعیین می‌کنند. این در حالی است که سازوکارهای چنین تأییدی دقیقاً به دلیل نوع بازتولید میدان، اغلب مشروعیت چندانی از نظر بازیگران میدان ندارد. در چنین شرایطی، تأییدشدن چند وجه دارد؛ از منظر میدان سیاست تأیید مستلزم سکوت در باب خط قرمزهای سیاسی و تابوهای میدان سیاست است. درون میدان علم نیز تأیید اغلب به واسطه لایه‌هایی از اجتماع علمی صورت می‌گیرد که از صلاحیت لازم برخوردار نیستند. در این وضعیت کمتر مناسکی دیده می‌شود که طی آن استادی برجسته و مدیر یک پروژه تحقیقاتی علمی، شاگردان کارآمد خود را که به تداوم این پروژه یاری می‌رسانند، به دیگران معرفی نماید. تأیید در چنین میدانی، سازوکارها و حتی معانی دیگری دارد.

مجموعه سازوکارهایی که شرح داده شد در وجه سازمانی به ایجاد «قیف‌های وارونه‌ای» منجر شده‌اند که مطابق آن‌ها تخصص‌یابی و تمایز یابی به درستی شکل نمی‌گیرد بلکه جایگاه‌های میدان در اختیار افرادی بی‌بهره از سرمایه‌های لازم قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، تراکم تخصص‌یابی از طریق برنامه‌های پژوهشی به برآمدن جایگاه‌های جدید نمی‌انجامد بلکه جایگاه‌هایی از بیرون ایجاد می‌شوند و در اختیار افرادی قرار می‌گیرند که ممکن است هرگز تخصص کافی پیدا نکنند. این مسئله باعث به وجود آمدن «ظرفیت‌های خالی» شده است که تهی شدن میدان از استانداردهای خاص خود را تقویت می‌نماید. وجود صندلی‌های خالی در دانشگاه‌ها یا انفجار نظریاتی که به ویژه ابتدا در میدان غیر دانشگاهی و سپس دانشگاهی مدتی به «مد» تبدیل می‌شوند و ظرفیت میدان‌ها را به خود مشغول می‌دارند و بدون اینکه در دل هیچ سنت پژوهشی ادامه پیدا کنند رها و حتی فراموش می‌شوند، از جمله مظاهر این ظرفیت‌های خالی هستند.

همین وضعیت سازمانی در چارچوب محدودیت گردش نخبگان نیز به «دام متوسطی» منجر می‌شود که مطابق آن افرادی که از سطح متوسط بالاتر باشند یا به سیستم وارد نمی‌شوند، یا در آن دوام نمی‌آورند، و یا تأثیر چندانی بر آن نخواهند داشت. این امر در کنار سایر امور توضیح داده شده، به نوعی از اداری شدن روندهای تحقیقاتی و علمی منجر می‌شود. از جمله جنبه‌های این مسئله، درو تابدگی میدان دانشگاهی است. امری که با پیچیده شدن سازوکارها و قواعد دسترسی بدون افزایش بهره‌وری یا توسعه همراه است و در نتیجه آن، انواع سازوکارهای مبتنی بر تقلید طوطی وار (اندروز، پریچت و وولکاک^۱، ۱۳۹۸)، مصرف تظاهری و نمایشگری می‌تواند جایگاه افرادی را که هم‌زمان به دنبال کسب وجهه علمی در میدان آکادمیک هستند، بدون به چالش کشیدن امنیت آن‌ها ارتقا دهد. بنابراین، رادیکال‌ترین نظریات با عنوان نظریات «انتقادی» به کار گرفته می‌شوند اما از فرایندهای نقادی خبری نیست. همچنین اداری شدن گسترده فضای پژوهش در میدان آکادمیک، اثر چند شاخگی قاعده‌گذاران و حوزه‌های اجرایی و نظارتی را افزایش می‌دهد.

این پراکندگی و چندشاخگی که ویژگی اساسی دولت و دمودستگاه دولتی در تمامی میدان‌ها در اکثر جوامع توسعه‌نیافته است (میگدال^۱، ۱۳۹۵) مبتنی بر توزیع رانتی است که بدون هیچ وجه توسعه‌ای، صرفاً وضع موجود را حفظ می‌کند. بهترین دستاورد این وضع، وقوع کمترین خشونت همراه با حذف و طرد از میدان است؛ امری که تنها در کوتاه‌مدت می‌تواند به حفظ وضع موجود منجر شود و در بلندمدت، نتیجه همان درون‌تابیدگی خواهد بود. در نتیجه این فرایندها، تغییر قواعد و استانداردها به نفع رویه‌های غیرمرتبط با میدان علم آن‌چنان شدید است که مانع نهادمندی میدان و ایجاد سازوکارهای مبتنی بر کارایی و توسعه است.

۶. جمع‌بندی و مباحث پایانی

چارلز رایت میلز، نظریه‌کلان و تجربه‌گرایی انتزاعی را موانعی عظیم در راه تحقیقات اجتماعی و مواجهه با واقعیت‌های تاریخی در جامعه‌شناسی آمریکا می‌داند (میلز^۲، ۱۳۸۹). می‌توان علوم اجتماعی در ایران، به ویژه جامعه‌شناسی، را نیز تحت سیطره این جریان‌ها دانست. خیل عظیم تحقیقات آماری که معمولاً مجموعه گسترده‌ای از نظریات بی‌ربط را با هم می‌آمیزند، فرضیه‌سازی می‌کنند و بدون پشتوانه نظری به تأیید یا رد آن‌ها می‌پردازند، بی‌آن‌که در مسیر تکمیل پروژه‌های نظری خاص باشند، مکمل (و نه برخلاف ظاهر در تضاد با) فوران واژگان لوکس برآمده از نظریات کلان هستند؛ نظریاتی که بدون اتکا بر شواهد تجربی و مستندات میدانی، کارایی چندانی در توضیح مختصات تاریخی وضعیت ایران ندارند. نتیجه در هر حال «تورم نظری و رکود عملی» خواهد بود. با این حال چنین وضعیتی بیش از آن‌که «برآیند» جریان‌های خاص یا ذات علوم اجتماعی باشد و یا از گفتمانی ویژه در این علوم «ناشی شده باشد» و یا «محصول» جدال سنت و مدرنیته یا هجوم امپریالیسم، غرب‌زدگی، نتولیرالیسم یا کالایی‌شدن دانش باشد و یا

«ریشه» در وضعیتی داشته باشد که از اساس با علوم انسانی «غربی» ناسازگار است، «تنیده» در میدانی است که با انواع مناسبات تولید و توزیع سرمایه، جایگاه‌ها، مراجع اعتبار، قواعد و استانداردها شکل می‌گیرد. بدون شناخت مختصات چنین میدانی نمی‌توان به دلایل ناکارآمدی تولیدات میدان در مواجهه با/ و صورت‌بندی مختصات تاریخی وضعیت دست یافت.

برآمدن و هژمون‌شدن گفتمان‌های مذکور را می‌توان تا حدود زیادی ناشی از جدال بر سر افزایش سرمایه و جایگاه دانست. اما به صورتی بنیادی‌تر، چنین جدالی بر سر تعریف اشرافیت فرهنگی در میدان (بورديو، ۱۳۹۱) و توسعه سرمایه اجتماعی قابل تبدیل به انواع دیگر سرمایه و مشروعیت‌بخشی به مسیرهای دستیابی به سرمایه اقتصادی صورت می‌گیرد. چنین جدالی در دل میدانی بوروکراتیک صورت می‌گیرد که خود وجه فنی میدان سیاست را می‌سازد و مجادلات موجود در میدان‌های مختلف را به درون خود می‌کشاند (بورديو، ۱۳۹۷، ۵۳۸). اما چنین میدانی در ایران که کشوری است با دولت بزرگ متکی بر رانت نفت و تنیده در ایدئولوژی اسلام سیاسی، به صورت مستمر دستخوش مداخلات میدان سیاست و فرایندهای امنیتی‌سازی است. در نظم دسترسی محدود ایران طی چهار دهه اخیر، توزیع رانت میان ائتلاف مسلط و وابستگان آن (در تمامی میدان‌ها عمدتاً با واسطه میدان بوروکراسی) گرچه تعادل شکننده‌ای را حفظ کرده است اما هرگز وجهی توسعه‌گرا نداشته است.

در واقع، تحلیل ماهیت محصولات میدان تنها بر پایه تحلیل مکانیزم‌های تولید در میدان امکان‌پذیر است و این خود ممکن نیست جز با درک مجموع روابط میان میدان‌هایی که به نظم دسترسی محدودی شکل داده‌اند که به ندرت شاخص‌های بلوغ را پیدا کرده است و اغلب در وضعیت پایه قرار داشته و به مرور زمان شاخص‌های شکنندگی بیشتری را بروز داده است. بدین ترتیب، میدان چندپاره علوم اجتماعی در ایران به ویژه در بخش دانشگاهی، در تمامی دهه‌های اخیر بر طبق قواعد تولید رانتی دانش عمل نموده است. در میدان دانشگاهی نیز همچون سایر میدان‌ها در یک نظم دسترسی محدود،

توزیع رانت نامولد بر تولید رانت‌های مولد غلبه دارد و این یعنی ایجاد صندلی‌های خالی برای اساتید و دانشجویان. تعداد زیاد افرادی که باید به عنوان بخشی از فرایند توزیع رانت در ائتلاف مسلط به عنوان کارمند و هیئت علمی جذب دانشگاه‌ها شوند، لزوم گسترش تعداد دانشجویان را نیز به وجود می‌آورد و این هر دو یکدیگر را تقویت می‌کنند. در این میان آنچه قربانی می‌شود کارایی است.

در بازارهای دانشگاهی نیز همچون سایر بازارها، افراد به دنبال کسب سرمایه و ارتقای جایگاه هستند. در میدان دانشگاهی در یک نظم دسترسی باز اگرچه سرمایه فرهنگی محوریت دارد اما در یک نظم دسترسی محدود، روابط پیچیده انواع سرمایه‌ها و میدان‌هاست که جایگاه و سازوکارهای ارتقا را تعیین می‌کند. گسترش فرایندهای امنیتی‌سازی در این میدان نیز همچون سایر میدان‌ها (که خود بخشی از فرایندهای توزیع رانت است)، لزوم پرهیز از مواضع «بی‌خطر» را برای حفظ جایگاه در میدان عیان می‌سازد. در چنین شرایطی بازارهای مولد جای خود را به بازارهای نامولدی می‌دهند که در میدان آکادمیک در قالب دلالتی علمی (در تمامی اشکالی که پیشتر توضیح داده شد)، استفاده از واژگان و نظریات «لوکس» بدون ارتباط با موقعیت تاریخی و تضعیف سنت‌های فکری و جلوگیری از ایجاد سنت‌های پایدار و گرایش به نوعی از مدگرایی آکادمیک جلوه پیدا می‌کند. چرا که در اینجا نیز همچون سایر بازارها به تولید، پاداش داده نمی‌شود؛ پاداش‌ها چیزی نیستند جز سهمی از رانت توزیع شده. آنچه می‌تواند حفظ و ارتقای جایگاه و سرمایه‌ها را تضمین کند، نه کار مولد، بلکه ایجاد شبکه‌های پشتیبانی است که با حفظ اعضای خود در وضعیت امنیتی‌سازی همیشگی، وفاداری آنها را جلب نموده و بر حجم سرمایه‌های خود بیفزاید. این شبکه‌ها نه بر پایه پروژه‌های تحقیقاتی و کار مولد و یا سرمایه‌های مشروع در میدان دانشگاهی بلکه عمدتاً بر پایه روابط و ملاحظات سیاسی و تا حدودی اقتصادی ایجاد می‌شوند.

همچون تمامی بازارها در اینجا نیز بخشی که مستقیماً توسط قدرت دولت کنترل و اداره نمی‌شود، آزادی عمل بیشتری برای تعریف قواعد و کسب سرمایه پیدا می‌کند. نوع

خاص مواجهه انتقادی با میدان سیاست در میدان دانشگاهی به علاوه مجموعه‌ای از عادت‌واره‌های افراد وارد شده به این میدان و نیز دسترسی محدودتر میدان غیرآکادمیک به انواع بازارهای سیاسی و اقتصادی، آنچه را میدان غیرآکادمیک خوانده‌ایم (به عنوان خرده‌میدانی از میدان کلی‌تر تولید علوم اجتماعی) در جایگاه مشروعیت‌بخشی به انواع سرمایه و قواعد در کلیت میدان علم اجتماعی قرار می‌دهد. بدین ترتیب بخش غیردانشگاهی از منظر بسیاری، می‌تواند از قواعد «اصیل» پیروی نموده و علمی «مشروع» تولید نماید. با این حال چنین اصالت و مشروعیتی را نباید جدای از رقابت‌ها بر سر کسب «تمایز» در میدان کلی علوم اجتماعی تحلیل نمود. در شرایطی که کنترل‌های شدیدی بر تولید محتوا و سایر مسائل در بخش آکادمیک وجود دارد، مباحث مختلف در خارج از دانشگاه به شیوه راحت‌تری طرح می‌شوند. در بسیاری از موارد پژوهشگرهای درون آکادمی نیز به منظور کسب اعتبار از گفتمان‌هایی پیروی می‌کنند که در خارج از آن تولید می‌شود. در واقع تعریف‌کنندگان «اشرافیت فرهنگی» در میدان، «ذات» آن را بر پایه نوعی «پالایش فرهنگی» تعریف می‌کنند. این پالایش‌یافتگی تاحدزیادی با دوری از هر نوع سرمایه غیرمیدانی تعریف می‌شود. دستیابی به چنین جایگاه پالایش‌یافته‌ای در بخش غیرآکادمیک نه تنها ساده‌تر بلکه معمول‌تر و امکان‌پذیرتر است. اما این پالایش جنبه دیگری نیز دارد و این جنبه تا حد زیادی به منطق سازمان بازمی‌گردد.

میدان غیرآکادمیک دقیقاً به دلیل کم‌بهره‌بودن از رانت‌های میدان آکادمیک، با مجموعه سازوکارهای عملی در میدان‌های مختلف ارتباط کمتری دارد. این مسئله چنین بخشی را عملاً به میدانی محدود و بسته بدل می‌کند که در آن تعریف «منطق» و «ذات» میدان با حرکت به سمت حوزه‌ها، نظریات، موضوعات و اندیشه‌های عمدتاً انتزاعی که کمتر با منطق عملی موقعیت پیوند دارند، شناسایی می‌شود. میدانی که اندیشه در آن واقعیت خاص خود را خلق می‌کند و حتی استفاده از اندیشه برای بررسی و تغییر واقعیت‌های موجود با برجسب «ابزارگرایی» طرد می‌شود. چنین «ذاتی» حتی «منشی» را خلق می‌کند که با نوعی از کناره‌گیری تعریف می‌شود: مشاور مقامات سیاسی یا اقتصادی نبودن،

سمت دولتی نداشتن، در طرح‌های سازمانی و دولتی شریک نبودن، کسانی که این تعریف از سرمایه‌های مشروع را بپذیرند، شیوه‌های پیچیده‌ای از قواعد دستیابی به چنین سرمایه‌هایی را نیز دنبال می‌کنند. در نتیجه، آنچه در ظاهر متناقض به نظر می‌رسد بخش جداناپذیری از میدان است؛ یعنی حتی افرادی در بخش اکادمیک، که به دلیل بهره‌مندی از انواع رانت‌ها از جایگاه‌های خاصی در سایر میدان‌ها برخوردارند و یا درگیر اشکال مختلف بازی در میدان سیاست و اقتصاد هستند، هم‌زمان به جای پیوند تجارب عملی خود با نظریاتی که با آن‌ها سازگار باشند، نظریاتی را اخذ می‌کنند که عمدتاً در بخش غیرآکادمیک تولید می‌شود. در واقع، حتی کسانی که در مرز میدان‌ها حرکت می‌کنند قادر به نظریه‌مندکردن تجارب و بسط گفتمان‌های نظری با اتکا بر دانش عملی نیستند. در نهایت، به «داده‌جمع‌کن»‌هایی بدل می‌شوند که مجموعه‌ای از نظریات غیرمرتبط را نیز چاشنی کار خود کرده‌اند. با این حال بخش دیگری از میدان علم اجتماعی به‌خصوص در بخش دانشگاهی در مقابل چنین تعریفی از اشرافیت فرهنگی مقاومت می‌کند و به تعریف «منطق مشروع» یا «ذات» دیگری برای میدان دست می‌زند که به‌واسطه دستیابی به انواع پروژه‌های سازمانی، آمار و داده‌های خرد و کلان، بازی با ارقام و تکنیک‌های مختلف و تکرار بی‌پایان تحلیل‌های به غایت ساده‌شده از موقعیت شناسایی و برساخت می‌شود. این امر نیز وجهی از تمایزیابی با اتکا بر سرمایه‌های موجود در کلیت میدان علم اجتماعی است که از طریق تعریف اشرافیت و تولید اشکال دیگری از سرمایه مشروع در رقابت برای کسب جایگاه تعریف می‌شود.

بدین ترتیب بیشترین میزان رادیکالیسم و کمترین میزان عمل‌گرایی به قاعده راهنمای نظریاتی بدل می‌شود که از تمامی دوره‌های تاریخ اندیشه به عاریت گرفته می‌شوند، بدون آن‌که پیوند آن‌ها با وضعیت موجود روشن باشد و هم‌زمان رادیکال‌ترین اشکال تجربه‌گرایی در قالب بازی‌های آماری به قاعده رقیب در جدال بر سر کسب جایگاه و تعیین سرمایه مشروع بدل می‌شود. در یک سو، در میدان دانشگاهی، قوانین ارتقا به سطحی‌ترین و بوروکراتیک‌ترین شکل ممکن تدوین می‌شوند و در سوی دیگر، در میدان

غیردانشگاهی، منطق تمایزبایی، فاصله از هر آنچه بوروکراتیک است (یعنی در واقع هر چه در جهان جدید موجود است) را به قاعده کسب اعتبار بدل می‌کند. عادت‌واره‌های خاص اصحاب میدان نیز آنان را به چاکران سینه‌چاک پروژه‌های نظری و یا داده‌بازی‌های آماری بدل می‌کند و میدان حتی در بزنگاه‌های تحولی، بیشتر و بیشتر اسیر درون‌تأییدگی می‌گردد، بی‌آن‌که تحولی توسعه‌گرا در آن رخ دهد. در چنین میدانی، چنانکه پیشتر توضیح دادیم، مناسک‌گرایی و اداری‌شدن فرایندهای پژوهشی عوامل اصلی هدایت تمامی سازوکارهای تولید محتوای علمی خواهند بود.

با تمامی این اوصاف علوم اجتماعی ایران طی دهه‌های اخیر مسیرهای تحول خود را طی نموده است و واجد دستاوردهای مثبت نیز بوده است. همچون تمامی میدان‌های موجود در یک نظم دسترسی محدود رانت‌محور در این جا نیز «ذره‌ای از هر چیز» وجود دارد. اگرچه فقدان پروژه‌های تحقیقاتی بلندمدت و ضعف سنت‌های نظری، لوکس‌فروشی و واسطه‌گری علمی را (همچون تمامی بازارهای دیگر) به قاعده اصلی بدل نموده است؛ اما همچون تمامی میدان‌ها، نظم رانتی کالاهای مصرفی خود را نیز خلق می‌کند. در نهایت به نظر می‌رسد مادامی که چنین نظامی حکمفرماست، تعادل‌های پویا و تخریب‌های خلاق که به برآمدن و تقویت سنت‌های فکری و توسعه روزافزون نظریات ریشه‌دار در مختصات تاریخی وضعیت منجر شوند، دست‌نیافتنی خواهند بود و صرفاً باید به همان «ذره‌ای از هر چیز» امید بست بدین امید که تعادل شکننده حفظ شود و بروز خشونت عیان به قاعده غالب میدان بدل نگردد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

منابع

- آروین، بهاره (۱۳۹۶). بررسی انتقادی وضعیت علوم اجتماعی دانشگاهی در ایران؛ طرح یک چارچوب مفهومی و روش شناختی. روش‌شناسی علوم انسانی، ۲۳(۹۱)، ۲۱۳-۲۲۹.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی در ایران. تهران: کلمه.
- امیدی، مهدی (۱۳۹۹). نظام ارتباطی و هنجاری اجتماع علمی در علوم انسانی ایران. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۱(۲)، ۳۰-۱. doi: 10.30465/SCS.2020.5583
- اندروز، مت.، پریچت، لنت.، وولکاک، مایکل (۱۳۹۸). توانمندسازی حکومت: شواهد، تحلیل و عمل (مترجم: جعفر خیرخواهان و مسعود درودی). تهران: روزنه.
- بورديو، پیر (۱۳۹۰). نظریه کنش (مترجم: مرتضی مردیها). تهران: نقش و نگار.
- بورديو، پیر (۱۳۹۱). تمایز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: شیرازه.
- بورديو، پیر (۱۳۹۴). چند خصوصیت میدان. در: پ. ایزدی (ویراستار)، مسائل جامعه‌شناسی (صص ۱۴۲-۱۳۳). تهران: نسل آفتاب.
- بورديو، پیر (۱۳۹۷). انسان دانشگاهی (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: پارسه.
- بورديو، پیر (۱۳۹۷). درباره دولت (مترجم: سروش قرایی). تهران: مولی.
- بورديو، پیر (۱۳۸۵). شکل‌های سرمایه (مترجم: افشین خاکباز و حسن پویان. در: سرمایه اجتماعی (۱۳۱-۱۶۶). تهران: شیرازه.
- توفیق، ابراهیم (۱۴۰۱). نامیدن تعلیق: برنامه‌ای پژوهشی برای جامعه‌شناسی تاریخی انتقادی در ایران. تهران: مانیا هنر.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۵). پیر بورديو (مترجم: لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان). تهران: نی.
- خسروپناه دزفولی، عبدالحسین (۱۳۹۷). در جست‌وجوی علوم انسانی اسلامی: تحلیل نظریه‌های علم دینی و آزمون الگوی حکمی-اجتهادی در تولید علوم انسانی اسلامی. قم: دفتر نشر معارف.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۰). درباره علم. تهران: هرمس.
- طباطبایی، سیدجواد (۱۳۹۰). ابن‌خلدون و علوم اجتماعی: گفتار در شرایط امتناع علوم اجتماعی در تمدن اسلامی. تهران: ثالث.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۷). نظم و زوال سیاسی (مترجم: رحمان قهرمانپور). تهران: روزنه.

قانع‌راد، محمدمامین؛ طلوع، ابوالقاسم؛ و خسروخاور، فرهاد (۱۳۸۷). عوامل، انگیزش‌ها و چالش‌های تولید دانش در بین نخبگان علمی. سیاست علم و فناوری، ۲۱(۲)، ۷۱-۸۵.

قانع‌راد، محمدمامین؛ و خسروخاور، فرهاد (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی کنشگران علمی در ایران. تهران: علم. کاظمی، عباس (۱۴۰۱). سفر نظریه‌ها. تهران: اگر.

کنوبلاخ، هوبرت (۱۳۹۰). مبانی جامعه‌شناسی معرفت (مترجم: کرامت‌الله راسخ). تهران: نشر نی.

کوربین، جولیت؛ و اشتراوس، آنسلم (۱۳۹۰). اصول روش تحقیق کیفی؛ نظریه‌های بنیادی، رویه‌ها و روش‌ها (مترجم: بیوک محمدی). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. میگدال، جوئل (۱۳۹۵). دولت در جامعه: چگونه دولت‌ها و جوامع یکدیگر را متحول ساخته و شکل می‌دهند (مترجم: محمدتقی دلفروز). تهران: کویر.

میلز، چارلز رایت (۱۳۸۹). بینش جامعه‌شناختی (مترجم: عبدالمعبود انصاری). تهران: شرکت سهامی انتشار.

نورث، داگلاس؛ والیس، جان. جوزف؛ آر وینگاست، باری (۱۳۹۶). خشونت و نظم‌های اجتماعی: چارچوب مفهومی برای تفسیر تاریخ ثبت‌شده بشر (مترجم: جعفر خیرخواهان و رضا مجیدزاده). تهران: روزنه.

نورث، داگلاس؛ والیس، جان. جوزف؛ آر وینگاست، باری (۱۳۹۵). سیاست، اقتصاد و مسائل توسعه در سایه خشونت (مترجم: محسن میردامادی و محمدحسین نعیمی‌پور). تهران: روزنه.

Geertz, C. (1969). *Agricultural involution: The processes of ecological change in Indonesia*. Berkeley: University of California Press.

Swartz, D. (1997). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. The University of Chicago Press.

Tornell, A., & Lane, P. R. (1999). The voracity effect. *American Economic Review*, 89(1), 22-46. doi: 10.1257/aer.89.1.22